3 1761 08098613 6

Menšík, Jan

Črty zi slovenskej literatúry

PG
5403
M44

TY ZO SLOVENSKEJ LITERATÚRY

NAPÍSAL:
J. MENŠÍK.

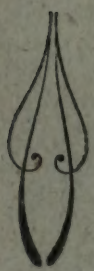

1920.
„TATRAN", NAKLADATEĽSKÝ ÚČASTINNÝ SPOLOK
V TURČIANSKOM SV. MARTINE.

Cena K 6·—.

DETVAN

DRAMATICKÁ HRA

PODĽA BÁSNE ANDREJA SLÁDKOVIČA

V 5. DEJSTVÁCH

SPRACOVALA
OLGA PAVLÍNY.

CENA 4 KORUNY
POŠTOU O 40 H VIAC

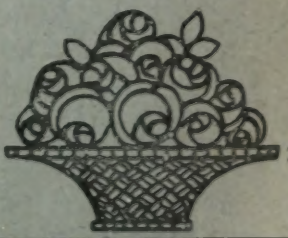

VYDAL „TATRAN", NAKL. ÚČ.
SPOL. V TURČ. SV. MARTINE.

ČRTY ZO SLOVENSKEJ LITERATÚRY

NAPÍSAL:
J. MENŠÍK.

1920.
VYDAL „TATRAN", NAKLADATEĽSKÝ ÚČASTINNÝ SPOLOK
V TURČIANSKOM SV. MARTINE.

PG
5403
M44

Tlačil „Tatran“, nakl. úč. spol. v Turčianskom Sv. Martine.

I.

Kto pozoroval s úpätia Tlstej alebo Drienku šíru kotlinu turčiansku, obklopenú kol do kola horami a uzavretú nimi čajsi neprie-dušne; kto pocítil zvláštny, akoby mŕtvy po-koj roviny dolu, kým nad sebou a v diaľke pred sebou mal strmo čnejúce, čierne, vy-tiahnuté a úzke vrcholce mračných hôr s ne-schodnými úbočiami a príkrymi skalami, ktoré tu trčia ako skamenelý dramatický vzruch, účinkujúc silným dojmom balladickosti: ten porozumie nejednej zdanlive nesrozumiteľnej vlastnosti slovenskej, i podstate ľudovej vý-pravnej poezie. Tu nevdojak prišly mi na rozum slová, ktorými Vajanský vytýčil úkol slovenskej literatúry: „Vytisnutým z celého verejného života, neostalo nám už temer ni-čoho, okrem jazyka a chrámu literatúry. Chrám slovenskej literatúry prichodí mi ako grécka svätyňa, skrytá v lesnatej doline na skale osamelej, oddialená od hluku miest a

pokojného pulzovania života obchodného, politického a vojenského. Do neho utiahla sa idea slovenská pod ägiou Musy. Našou svätou povinnosťou je nedať upadnúť v rumy vznešenému útočišťu nášho, od vrahov ohrozeného života". Ten ráz uzavretosti, vyvolaný politickým i národným utláčaním a stupňovaný vlastnosťmi kmenovej povahy, javí sa v literatúre slovenskej látkove i formálne, a trvá temer do rokov deväťdesiatych, keď pod vlivom českým otvárajú sa priezory do nového myšlienkového sveta a začína sa boj so stuhnutým konzervatizmom a záhubnou nečinnosťou, opierajúcou sa pohodlne o slepú vieru v mocný osud.

Zakladateľ modernej belletrie slovenskej a obnoviteľ slovenského verša, Svetozár Hurban Vajanský, žil v tejto kotline turčianskej, začarovaný v úzkom spoločenskom kruhu malého mestečka do krážov svojich myšlienok o oslobodení vlastného kmena europskou katastrofou, na ktorú treba čakať s úzkostlivou snahou, uchovať, konzervovať dotiaľ všetku pôvodnosť a svojráz národný. „Už čujem blízko diel a pušiek milý hlas! Hrom diel a pušiek štekot, v nich len sloboda sa rodí, mrak prachu puškového s duší mrákavy nám shodí", spieva básnik za najväčšieho politi-

ckého potlačenia zpod jarma. Svojou prvou sbierkou veršov „Tatry a more“ (1879) vyvolal radostný rozruch v slovenskej literatúre, osviežil ju novými látkami, ktoré mu poskytlo juhoslovanské povstanie, rusko-turecká vojna a bosenská okupácia r. 1878, ktorej sa zúčastnil ako vojak. Plnou silou zaspieval o vlastných mohutných dojmoch na juhu, dal výraz svojmu hrdému slovanskému cíteniu a slovanskému sebavedomiu, a zvečnil prostou spevnou formou dramatického účinku v piesni o „Herodesovi“ utrpenie slovenských detí, násilne odvážaných z rodného kraja v mene falošnej humanity a ľudomilstva na maďarskú Dolnú zem. V rozháranosti, v ktorej tonul slovenský verš v rokoch sedemdesiatych, ukoval Vajanský novú formu básnickú, berúc k tomu za vzor mäkký, spevný verš Heydukov a neraz dávajúc v „Jaderských listoch“ zavznieť Havlíčkovskému britkému tónu: „Adria sa búrila, hromy desno rvaly, keď sme sa Ti, bratec môj, embarkirovali.“ Za tejto rušnej doby, plnej nádejí, vzkriesil tiež, so Škultétym, r. 1880. Slovenské Pohľady, urobil ich strediskom slovenskej belletrie i veršov a založil v nich dôležitú rubriku kritickú, v ktorej on sám, svojim umeleckým cítením kozmopolita, zatvrdile, vzdorovite a

ostro bojoval proti každému závanu západníctva, proti svetoobčianstvu Vrchlického a Lumírovcov; im však, nechtiac, napokon podľahol vo svojich „Veršoch“ (1890), pestovaním umelých básnických foriem cudzích, položiac tým základ novému slovenskému veršu. Túto svoju vnútornú rozpoltenosť vyznáva vlastnými slovami: „Ja s medom jed som vssal na život celý, otravnou vôňou omámil ma svet.“

Romantizmus prevláda v látkach noviel a románov Vajanského. Jemu, prudkému a výbušnému snílkovi, zachcelo sa vidieť doma, v mŕtvej zemi, silný a mocný rozmach života, chcel vyvolať v život slovenskú intelligenciu a vzkriesiť odrodilé zemianstvo, aby sa stalo pevnou baštou národného uvedomenia — ale sám zná beznádejnosť svojho počínania: „Je ľahšie vlny oceána vliať do malej jamky, ako obrodiť v živote zaplesnenú dušu renegáta.“ Vydráždený pustotou a prázdnotou života, chcel vytvoriť silou svojho umeleckého sna novú vrstvu slovenskej intelligencie európskeho rozhľadu a vkusu; odtiaľ jeho fantastické líčenie nádherného zariadenia v zámkoch so záhradami a parkmi, vysokého umeleckého života; jeho strediskom robí zemianske kúrie, kam prichádzajú z cudziny maliari, umelci

obdivovať slovenské typy. Odtiaľ zaľudňuje svoje dielo vysnívanými typmi žien hlbokého citu, prudkej a odhodlanej, energickej povahy. Náhle sa dotkne pôdy skutočnosti, mení sa v dravého satirika, ktorý s cynickou rozkošou pitve dušu maďarónskych podliakov, stoličných odrodilcov, alebo so žeravým sarkazmom stíha tú slovenskú mládež, ktorá sa ideove postavila proti nemu. Odvracia sa od Čiech a prikloňuje sa k samodržavnému Rusku, kam častejšie chodí; podobne utvrdzujú ho cesty do juhoslovanských krajín v slavianofilstve a výlučnej národnej hrdosti.

Typy, ktoré Vajanský sám vytvoril v slovenskej novelle, predstavujú jednak nepraktického, bojazlivého, ale ideálne oduševneného a horiaceho blúznivca, jednak dekadentný typ raffinovaného, rozorvaného požitkára s umeleckými sklonmi. Novella „Letiace tiene“ kreslí podobné mäkké, rozplývajúce sa povahy, ktoré s bezradným smútkom vidia postup dravého živlu nepriateľského, ale nevládzu sa sobrať k vážnemu odporu, hynú pod krutým tlakom skutočného života, zahalené v mystické dumy a ideálne vidiny budúcnosti. „To nie chorobné úkazy“, vyhovárajú sa sami sebe, „to úkazy mohutnej pravdy. Veľká tvo-

riaca sa vec má vždy mnoho podivínov. Vy len tie tiene vidíte, hromžíte, že berú nám jasnotu! My opravdovej tmy nemáme, naše slabosti, naše podivinstva, naše chyby sú letiace tiene, nad nimi panuje tiché, večné svetlo ideálu. O verte v ideál, verte v jeho svetlo!" Najznámejší román Vajanského, „Suchá ratolesť", vidí pučiť z usychajúceho zemianstva slovenského nový živel vo vzdelanom, bohatom kozmopolitovi, Stanislavovi Rudopoľskom, ktorý, vracajúc sa z umeleckých ciest, nachádza na svojom slovenskom zámku podnet k umeleckej tvorbe a k národnej činnosti. Tiene Slovenska objavujú sa hojne i tu: slovenský blúznivec, bezstarostná intelligencia, neuvedomelý sedliak, utápajúci sa v pálenke, hornouhorské voľby, maďarónske prehnilé stoličné panstvo, súbojoví hrdinovia. Zo ženských typov vyniká krásna postava Adely Rybáryčky, hrdej a citlivej aristokratickej duše, ktorú básnik s oduševnením kreslí pri rozčuľujúcich, napínavých scénach, či pri zápolení kočiarov, alebo na hradných srúcaninách schválne nad priepasť sa nakláňajúcu. Podobne krásny typ je Mária Drevanská v rozsiahlom románe „Koreň a výhonky", v ktorom Vajanský zachytáva majetkový a mravný úpadok slovenskej patriarchálnej rodiny, usilujúc sa vylíčiť

ľudové sektárstvo. I tu preplňuje svoje rozprávanie životnými démonickými postavami, divokými scénami hýrivej spoločnosti, pred ktorou teatrálne končí spustlý notár, vyznávajúci svoju vinu, aby vyvolal ešte väčší vír hrúzy pri požiari zály. Úpadkom je „Kotlín“ (1901), pokus, nakresliť moderný slovenský svet, rozopru medzi otci a deťmi, presiaknutý tendenčnou nenávisťou k mladému, pokrokovému pokoleniu a s nespravodlivým cynizmom karrikujúci ušľachtilého učiteľa tejto mládeže. Pri tom vyvrcholený je dekadentný typ v Andrejovi Lutišičovi; zbavuje sa z passívnosti svojho života. Maďarónske úradníctvo, ktorého zlomyseľnosť pociťoval Vajanský pri svojich processoch dvojnásobne, jeho surovosti v úradovaní, štvavé židovské novinárstvo, prechmaty slúžnych, vrcholiace v streľbe do ľudu pri pohrebe Surinského, sú zachytené, ako všade u Vajanského, životne. Ideová i umelecká stránka románu je najslabšia. Zaujímavý protiklad ku tomuto románu je jeho ranná poviedka „Podrosť“ (1881) zo života študentov, vyhodených zo stredných škôl pre svoje národné cítenie; je to apologia drobnej práce medzi ľudom, záujem o duševný vývin dievčej mládeže, radosť z prebíjania sa zdravého, mladého pokolenia, energického, odu-

ševneného a pracovitého, s ktorým tak ostro kontrastuje passivna, neplodná povaha hrdinu „Pustokvetu“.

Vajanský strhuje svojim líčením; kúzlo, ktorým účinkuje, je jeho bohatá, pružná reč, umelecký výraz, ktorý však neváži z hlbokých zásob ľudovej reči, lež z obľubou často mu vtíska prvok ruský. Jeho opisy, ľahko načrtané básnikom, milujúcim maliarstvo, neraz pripomínajú Turgenieva či už v dokonale zachytenej nálade zimnej („Rubačova žena“), alebo dusnej nálade sparného dňa („Pol dňa u rieky“), alebo kúzle noci („Noc v skalách“). A nie je bez zaujímavosti, že on, obdivovateľ a prekladateľ Turgenieva, sám neraz svojím líčením realista, neveril v silu umeleckého realizmu na Slovensku: „Predarmo slovenský človek bude sa sám nazývať realistom. Cez jeho realizmus prebija sa na povrch poezia ako cez sieť, prestretú na lúke, zeleň trávy. Kto vie nakreslif slovenské typy, to je maliar poetických obrazov. Môže byť, preto sme taki slabí na poliach, kde majú cenu len matematické pravdy.“ Jeho poezia chcela spôsobom starozákonných prorokov burcovať, šľahať, tešiť: „Krieste a búrte! Zvite v mužné boje a hrdý smútok v rodné duše sejte! Z hrdého bôľu smelý čin sa tvorí.“ Neprial

umeniu pre umenie, ale túžil po takom umení, ktoré by kamienkom uviedlo lavínu do pohybu, iskričkou roznietilo plameň pre duchovnú potrebu slovenského národa. Vykladajúc svoje názory na dôležitosť umenia v živote národov, prichádza i k svojmu slovenskému krédu: „Nám treba znať, čo iní dokázali, a nedajúc sa schytiť manii napodobňovania, začrieť do vlastnej útroby, pozorovať svoj vlastný kraj, národ i ľud, vhĺbiť sa do jeho duše a mysli a z hlbín národného života vynášať na jasný svet umelecké obrazy jeho bytu. Máme všetko, čo nás môže oduševniť, čo nám môže poskytnúť vlastnú, svojskú osnovu, materiál, súci a nutkajúci nás tvoriť z vlastného vnútra — len treba umne ruku vystrieť.“

Ale toto preniknutie do hlbín národného, ľudového života podarilo sa len najväčšiemu básnikovi slovenskému, *Hviezdoslavovi*, a najlepšiemu poviedkárovi slovenskej literatúry, *Kukučínovi*, tým, že obrátili celú svoju pozornosť hlavne k rázovitému slovenskému dedinskému ľudu.

Vajanský však účinkoval svojím myšlienkovým a umeleckým vlivom na celý kruh svojich prívržencov, zo slovenských spisovateliek hlavne na *Elenu Maróthy-Šoltésovú*,

Pochádza z uvedomelej slovenskej rodiny; jej otec, vynikajúci národovec zo Štúrovej školy, bol ev. farárom v Krupine, kde sa roku 1855 narodila. Pozdejšie prešli do Ľubo-reči v novohradskej stolici, kde prežila svoju mladosť. V Lučenci v maďarskej škole naučila sa dľa potreby toho kraja maďarskú reč, na Spiši vo Veľkej naučila sa nemecky, čo tiež patrilo k podmienkam ženskej vzdelanosti. Ďalšie vzdelanie z vlastného silného popudu, láskavým otcom v tom napomáhaná, nadobudla si doma čítaním kníh z otcovej a strýcovej knižnice. Dvadsaťročná vydala sa za Ľud. Šoltésza, obchodníka v Turč. Sv. Martine. Prvú svoju poviedku poslala r. 1881 do Slov. Pohľadov na konkurz i dostala odmenu a bola tým povzbudená ďalej písať. Stala sa vodcím duchom ženského spolku Živeny, ktorý bol založený pre primerané vzdelávanie slovenskej ženskej mládeže, ale márne domáhal sa pod maďarskými vládami práva založiť dievčenský vychovávací ústav — až teraz, po prevrate, uskutočnil tento svoj pôvodný cieľ. Roku 1910 Šoltésová redigovala s P. Socháňom prvý ročník ženského časopisu „Živena“, pekne vypraveného, illustrovaného, ktorý prinášal zábavné, poučné a kritické články. Pozdejšie menil svoju formu,

vydavateľom jeho III. ročníka stal sa spolok Živena, IV. a nasledujúcich spolok Lipa a zaslúžilou redaktorkou mu je posiaľ jeho zakladateľka, staručká, drobná pani, dobrých, výrazných, živých očú, mäkkého, ale rázneho spôsobu reči.

Do literatúry vstupuje poviedkou „Na dedine"; malá, chudobná, verná Marka víťazne prekoná svojou láskou všetky prekážky, že matka jej Janova ocení si jej vernosť a privolí, aby sa sobrali; parallelne preživa na dedine svoju lásku k uvedomelému Slovákovi Málika zo školy. Z dedinského panského života je čerpaná poviedka „Prípravy ku svadbe", kde mäkko vystupuje clivé zadumanie, šťastný plač mladej nevesty pri shone a prípravách v domácnosti a kuchyni. Námet z dedinskej školy prehĺbila Šoltésová v prvej svojej novelle „V čiernickej škole" (1891). Bez sentimentálnosti je zachytený život v slovenskej škole, kde účinkuje starosvetský prísny národovec a zobrazený je faľošný, „moderný" (= maďarónsky) patriotizmus mladého farára a jeho ženy. Snahy uvedomelého mladého učiteľa, študovať ľud a poznať hovo všetkých krajových odchýľkach, túha mladej dcérky rechtorovej po vyššom vzdelaní, šťastné spojenie oboch je osnovou no-

velly, vynikajúcej postavami jasne kreslenými, živým rozprávaním a záujmom o jazyk novohradského ľudu, ktorý je zachytený vo svojich zvláštnostiach. V široko založenom románe „Proti prúdu“ (1894) pokúsila sa v duchu Vajanského, ale prostejším, životnejším spôsobom vyličiť skôr počiatok vytúženej budúcnosti, než stav, odpovedajúci skutočným pomerom.

Vykreslila v Olge Laskárovej ideálny typ slovenskej ženy, složený to súhrn všetkých dobrých vlastností vzdelaných, uvedomelých Sloveniek. Šavelský je jej typom slovenského zemana, ktorý musí sa vraj nevyhnutne zjaviť v slovenských pomeroch, aby sa odtrhol od zemanských druhov a ich prázdneho života vlivom svojej uvedomelej ženy i vlastným sebapoznaním, a stal sa neohroženým, čistým charakterom silnej vôle a jasného rozumu, ktorý pre blaho národa odolal by i všetkým vládnym lstivým svádzaniam. Týmto poňatím slovenského zemianstva, ktoré márne snažil sa získať Vajanský, spisovateľka ideove stroskotala; vystihol to správne Kukučin vo svojej kritike románu, stavajúc sa proti vodcovstvu zemianstva, šľachty v národe a hlavne proti nahodilosti, ktorá je podkladom idealizovaného úspechu Šavelského: autorka po

rokoch sama osvedčila, že sa teraz hanbí za svoju niekdajšiu naivnú nádeju, že slovenské zemianstvo sa schápe na záchranu svojho slovenského národa, a odsúdila prísne svoje dielo. Román však má značné umelecké prednosti: živé, vzrušené líčenie, virtuozné obrázky z detského života, bohaté myšlienky, ktorými sa i končí (Kto nehájiš svoju pravdu, nie si hoden, aby si bol ňou osvietený), jednoduchú, prostú, priehľadnú stavbu, okúzľujúcu bezprostrednosť čistej reči. Myšlienku dobrého vlivu ženy na život a skutky muža prehlbuje Šoltésová ďalej v poviedke „Prvé previnenie" (1896); slovenského advokáta, ktorý si vzal chudobné dievča, privádza jeho žena svojím dobrým skutkom k tomu, aby neodieral slovenský ľud. Pálčivú bolesť slovenského verejného života stiera tu ušľachtilá tendencia a umelecké vyvedenie. Šoltésová nielen belletristicky, ale i svojimi článkami venovala mnoho pozornosti ženskej otázke a ženskému vzdelaniu na Slovensku. Jej úvodné články v Dennici, úvahy o pravej vzdelanosti, o úlohách ženy v rodine, domácnosti, spoločnosti a národe, sú plné pečovania o duševný život slovenskej ženskej mládeže a presiaknuté hlbokým náboženským presvedčením; pravú vzdelanosť chce založiť na svedomitej výchove v duchu evanjelia.

Obľúbeným technickým prostriedkom u Šoltésovej sú denníkové zápisky. Už v Almanachu Živeny (1885) s bolesťou milujúcej matky uverejnila výňatky zo zápisiek o chorobe a smrti dcérky „Umierajúce dieťa.“ Táto poviedková technika objavuje sa u nej častejšie („Popelka“, 1898) a je vyvrcholená najkrásnejším dielom Šoltésovej, rozpomienkami „Môj syn“, ktoré o dva roky po smrti svojho milovaného jedináčka počala uverejňovať v „Živene“ (1913—1917). Rozkošné detstvo, chlapectvo a mužný vek, na jeho prahu Ivan padá, podkosený krutou chorobou, zachytilo vrúcne materské srdce s nežnosťou a láskou. Všetko umenie Šoltésovej vyvrcholuje sa v tomto jedinečnom diele slovenskej i našej literatúry, najmä tam, kde je s láskavým, teplým úsmevom vylíčené malé, džavotajúce decko, s celou svojou charakteristickou rečou, vo svojom pomere k ostatnému svetu. Tieto zápisky, naplnené bolesťou slovenskej matky, svojou psychologickou hĺbkou a vernosťou, svojou bezprostrednosťou sú nielen vynikajúcim umeleckým dielom, ale stanú sa cenným prameňom k poznaniu detského života a detskej mluvy.

Sociálné postavenie slovenskej spisovateľky je ťažké. „Z nás vari ani jedna“, hovorí Šol-

tésová, „nemôže sa úplne oddať nejakému literárnemu štúdiumu. Každá, len keď jej naliehavé domáce povinnosti trochu času nechajú, prečíta si, čo môže. Rada je, ak okrem bežných časopisov ešte vystačí jej čas na prečítanie takých vecí, ktorých znalosť vyžaduje sa od každého koľko-toľko vzdelaného človeka. A písanie ide len úchytkom, — kto sme v tom, vieme si uznať.“ — Tým spôsobom prebíjala sa ku svojmu významu v slovenskej literatúre i *Terezia Vansová*. Žila vydatá za ev. farára v Lomničke, nemeckej osade vo Spiši; odtiaľ datuje sa vliv nemeckých sentimentálnych románov na ňu. Roku 1881 presťahovali sa Vansovci na faru v Píle pri Tisovci, ktorá bola známym milým strediskom slovenskej spoločnosti. Teraz žijú na odpočinku v Baňskej Bystrici, tvrdo stíhaní vojennými i povojennými pomermi. Vansová zpočiatku, vlivom svojho okolia, mnoho čítala nemecky a v tom smere počala i písať, hoci ju príbuzní od toho vystríhali. Vlastnou energiou a príčinlivosťou sa pilne vzdelávala. Jej prvé práce v Slov. Pohľadoch („Jedlička“ 1884, „Humoreska“ 1885) nevynikaly zvláštnou rázovitosťou. Upozornila na seba románom „Sirota Podhradských“ (1889) v ktorom, hoci je osnovy romantickej, víťazí jej

nadanie k ostrému odpozorovaniu podrobností a k dušemaľbe. So záľubou pestovala humoresku, zarámovanú novellu sentimentálneho rázu („Obete márnomyselnosti"), krátku, napínavú črtu („Poet"). V novelle „Chovanica" (1891) pokúsila sa jednoduchou, útržkovitou formou s podmaňujúcou pravdivosťou vyličiť postup duševných stavov v živote od prvého dievčieho šťastia, až po trpké sklamanie ženy a matky. Svojimi kresbami z fary a zo školy, ktoré šťastne započala rozmarnou novellou „Ohlášky" (1892), preukázala slovenskej literatúre značnú službu, podobne i radom svojich krátkych obrázkov „Z našej dediny", v ktorých prejavila neobyčajnú znalosť ľudového spôsobu myslenia a vyslovovania sa. Odtiaľ vznikly i jej folkloristické príspevky do „Českého Lidu". Návštevu pražskej národopisnej výstavy r. 1895 opísala živo a s humorom v zaujímavom cestopise „Pani Georgiádesová na cestách". Z iniciatívy K. Kálala odhodlala sa r. 1898 v Ružomberku vydávať „Dennicu", ženský list pre poučenie a zábavu, ktorému venovala celú svoju energiu — bola mu redaktorkou, spisovateľkou, nakladateľkou a administrátorkou dovedna — a priviedla ho ku značnej obľube i dokonalosti. V Dennici ozvaly sa prvé tóny slovenskej moderny,

jej obsah bol stále prehlbovaný a r. 1908 pokúsila sa zásluhou Fr. Votrubu premeniť ho v umelecký, illustrovaný časopis. V ňom vydala značný rad svojich prác, z nich najcennejšie sú obrázky v pokračovaniach zpočiatku 19. storočia: „Paľko. Drobnohľady zo Zalazinskej fary" a pekné črty zo života dedinských detí „Danko a Janko. Dobrodružstvá malých hrdinov dedinských", v ktorých živo preniká kultúrno-historický záujem Vansovej. Dráma, ktoré pestovala, („Svedomie", potom aktovka „V salóne speváčky", veselohra „Ľúbezní hostia" a i.) nedonieslo zárodnenia slovenskej tvorbe. Jej Sobrané spisy, ktorými spolok „Lipa" v Turč. Sv. Martine zahajuje už dávnejšie chystané knižné vydanie diel starších slovenských spisovateliek, vo svojom nedávno vydanom prvom sväzku obsahujú staršie i novšie práce Vansovej („Supplikant", „Vlčia tma", „Čo komu súdené", „Ohlášky", „Julinkin prvý bál") a stanú sa iste i u nás prameňom poznania, ktoré dlhujeme tejto zaslúžilej pracovnici slovenskej.

II.

Osud slovenských básnikov je určený malými pomermi, v ktorých žijú. Nielen že boli duševne odlúčení od okolitého silného literárneho života, ktorého vlny sa len výnimečne prelievaly prez vysokú ohradu neporozumení, aby zväčša bez ohlasu zanikly v domácej pôde, ale aj ich vlastný hlas, či veštecký, či bojovný, či umelecký zanikal hlucho po prvom vrelom ohlase. Ich verše alebo zapadly v časopisoch viac-menej nespozorované, alebo ich malý knižný náklad sa rozpredal a stal sa neprístupným. I najväčší slovenský básnik, ktorý svojim obzorom nesmierne zvýšil myšlienkovú úroveň slovenského básnictva, ktorý svojimi prekladmi zo svetových literatúr otváral okno do cudziny, ako u nás Vrchlický, pestujúc tiež tak ako on a pod jeho vlivom vybrúsenú lyriku myšlienkovú, vkovanú do rozmanitých umelých

foriem západných i východných, a hýriaci nádherou, mäkkou mluvou sýtych obrazov, básnik, ktorý sa nad to hlboko ponoril do duše ľudu a sám z domova nábožensky založený, v duchu jeho vytvoril drahocenné umelecké skladby básnické z ľudu a o ľude, ktorý intenzívne žil a cítil so svojim ľudom, lkal a zúfal nad ním a znovu ho budil a viedol rozžiarený láskou z utrpenia — i *Hviezdoslav* trpko poznáva: „Som sirý hľahol volajúceho na púšti: vidím zdávna, s žiaľom vidím.“ A veď predsa cieľom mu bolo: „Ja sdelif sa chcem *celý* svojmu ľudu! Ja namáham sa preňho o radosť, preň myslím, cítim, trpím, plačem žiale.“ A po rokoch znovu jeho srdce naplňuje skľučujúcou tesknotou prejav verejného mienenia, odraz to slovenskej duševnej nečinnosti a nehybnosti, že jeho verše sú ťažké. Áno, namieta básnik, ako čisté zrno, od ktorého plevy odletia; a s bôľom sa ponosuje: „Bár by stál taký spev vždy v našom poli, nikdy by nik nezbadal: *vás že niet už, že ste boly!*“

Keďže Vajanský v romantickom duchu s obľubou líčil slovenské zemianstvo a jeho skvelý život spoločenský, márne sa spoliehajúc, že vymladí sa táto suchá ratolesť národa a v rojčivých snoch čakajúc spásu pre

Slovensko z vonkajšej katastrófy, *Hviezdoslav** venoval rozlet svojho mohutného ducha skutočnému životu ľudovému, oravskému, nachádzajúc v ťažkých okamihoch národného zúfania útechu v Bohu a nádeju v povedomí sily, vyrastajúcej zo zdravého koreňa ľudu *sedliackeho*. A sám narodil sa *Pavel Országh* r. 1849 vo Vyšnom Kubíne v Oravskej z rodičov zemianskych. „Nezakladal som si nikdy vo svojom biednom *zemianstve*, akosi už instiktívne od mladi smýšľajúc ľudove, demokraticky. A veď drobná šľachta na Slovensku, medzi ktorú, ak sa dá takto i v prítomnosti hovoriť, patria i vyšno-kubínski Meškovci, Országhovci a Ivanovičovci a po niektorých obciach Oravy iní, všetko tak zvaní „bôchovoši“ = krpčiari: sú vskutku tiež iba pospolitý ľud, zväčša roľnictvom sa zaoberajúci“, hovorí Hviezdoslav o sebe (Zrání. I. čís. 4.). Krásne prírodné okolie, utešený rodinný kútik a láskavá, zbožná, starostlivá matka hlboko účinkovaly na povahu mladého šuhaja; Boh, láska k prírode, k rodu a národu, láska k matke sú básnikovi naveky hlavným zdrojom jeho oduševnenia. „Rodičovský dom bol ozaj domom bohoslužby:

* Táto časť o Hviezdoslavovi je písaná ako pôvodina pre „Živenu“, vo „Zvěstování“ nebola odtlačená.

v nedeľu ráno, po obede a večer spev nábožný ozýval sa v ňom, často i v robotný deň, čítavala sa postilla, modlitby sa odriekaly pospolu alebo modlilo sa každé u seba zo „Zpěvníka“ alebo Tranoscia . . ., tedy domov bohabojnosti, statočnosti, vôbec dobrých mravov a preto i rodinného šťastia a pokoja; žiaden člen jeho nebol sebcom naproti svojim ani cudzím; biedy, nedostatku nebolo v ňom nikdy, tak bol i domom poctivej, vytrvalej práce a usilovnosti, sporivosti, čistoty a poriadku atď. Toľko o domácnosti vôbec a dome rodičovskom, s jehož altánky neraz som sa zadíval na nebotyčný Choč, práve naproti sa vypínajúci do výše, a dumal i maľoval si veľkolepé obrazy o budúcnosti, staval vzdušné zlaté zámky.“ Prostredie, v ktorom vyrástol, Hviezdoslav sám opisuje pútavými slovami: „V dome rodičovskom vzájomná láska a oddanosť až po samožertvu. Môj otec bol tvrdý zemän, ale bez pýchy; ako remeselník mal dobré meno, pracujúc dôkladne, spoľahlive a načas; ako hospodár bol rozumný, priemyselný, rozšafný, usilovný i sporivý. Matka moja, jediná dcéra Tobiáša Medzihradského v Medzihradskom, ako osirelá vydala sa za môjho otca. Bola ozaj zťelesnená milosť a dobrota, pobožná, skromná, privetivá,

prajná, dobročinná i útlocitná, citlivka-stydlivka, príčinlivá, pracovitá, bedlivá (najneskoršie ulíhala, vstávala najvčaššie), čistoty, poriadku milovná, rozšafná, vzorná gazdiná, opaterná a sporivá, však i pohostinná; výlučne svojeti a povinnostiam žijúca, temer nevychodiac z domu krem do chrámu, alebo za hospodárskym povolaním, v každom ohľade príkladná žena, až po sebazaprenie pečlivá a starostlivá matka. Vychovávala nás deti nežne, hoc i vážne a popritom milovala, ako iba matka milovať môže: zvlášte mňa ako najmladšieho . . . Matku som miloval nevýslovne a požehnávam i v jej posvätnom prachu obetivú vychovávateľku svoju, prvú učiteľku v modlitbe i v speve (ešte i podnes ozýva sa mi jej milý, krásny, dojímavý hlas z našich nábožných piesní a každovečerne šepot jej modlitby oveje ma ako krýdlo anjela . . .), a často i veľkú trpiteľku; jej smrť bola pre mňa ozaj nenahraditeľnou stratou.“ Otec bol znamenitý pisár a skladného slohu; brat Hviezdoslavov mal povahu takmer matkinu, rád čítaval a ukazoval vlohy k maliarstvu, kaligraficky písaval a učil mladého Pavla; sestra Hviezdoslavova, nežná a dobrá, bola mu takmer druhou matkou. Už za mladi v Leštinách, kde učiteľom mu bol Adolf

Medzihradský, rád skladával modlitby a rýmoval. U Ruttkaya v Jasenovej mal sa priučiť nemčine a maďarčine, ale nezískal z tej školy ničoho, tak že do Miškovca na gymnázium prišiel vskutku len s materinskou rečou. Ale už v druhom semestri prvej triedy bol druhým žiakom v triede — prvým musel byť direktorov syn. Býval tu u strýca Pavla Országha, bezdetného, vyhláseného krajčíra. V druhej a tretej triede veršoval už po maďarsky, zachytený do krážov Petőfiho, neskôr zas Aranya. Ponechaný bol najviac sám sebe; professori boli obstojní, ale ako na maďarských školách „nádenníci skôr len, o výchovu ani najmenej sa nestarajúc.“ V Kežmarku, kde študoval 5 rokov a maturoval, žijúc v alumnii a z kondícií, veršuje v štvrtej triede už i nemecky, píše maďarské verše, získavajúc tým spôsobom aj odmenu v dukátoch, skladá latinské distichá. Hoci mali slovenskí žiaci týždenne raz hodinu slovenčiny, neradi chodili na ňu, starý professor Dlháni nevedel ich upútať. „Mňa maďarská škola“, rozpráva Hviezdoslav „celkom pomýlila na mysli, pod čím rozumiem, že som maďarsky myslel a prekladal, keď som písal po slovensky, toto zavinil zvlášte môj 2-ročný pobyt v Miškovci, kde som nepočul slovenského slova, tak že

príduc domov na prázdniny, už habkal som, aby som sa dohovoril s mojimi; nuž napáchol som maďarizáciou, názorom i logikou a v tom ďalšia škola ma ešte utvrdila, až konečne prezrel som — k svetlu . . . no stoji, že hádam preto nezmohol som sa na poriadnu, pravidelnú prózu slovenskú, próza sa mi akosi vždy profanujúci pozdávala.“ Prebúdza sa národne vlivom svojho domova a známych, ktorí upozornení na jeho maďarské verše pobádali ho aj po slovensky písať; a básne Sládkovičove, ktoré teraz dostáva do ruky, a Kollár otvárajú mu oči, dokončujú jeho duševné preporodenie: „Kde krivda tlačí, tam i moje údy, bo tam pod krivdou pravda stiesnená.“ — „Som Slovák, áno. Keďs ty mojou matí, ani nemožno je mi iným byť; len skrze teba ctím i rod môj zlatý, bo nectiac ten, i teba zhanobiť by musel . . .“, spieva po rokoch básnik o tomto svojom znovuzrodení, ktoré vyvolalo aj plač a úzkosť matky o syna („Maf moja drahá“). V tú dobu vyšly mladistvé jeho tvorby *Básnické prvieseníky Jozefa Zbranského,* venované s pocitom hlbokej úcty Andrejovi Sládkovičovi, prvému spevcovi slovenskému (V Skalici r. 1868). V Prešove študoval práva; tam už slovenskí študenti mali i literárny spolok, kde

rečnievali, debattovali, vlastné práce prečitovali, kritizovali, nestýkajúc sa s Maďarmi a Nemci, tam už okázale sa chovali ako Slováci, trikolóru nosili ako zátočníky — a mali pokoj. Členmi krúžku boli teologovia Banšell, Fábry, Lauček; právnici Julius Botto, Ján Ružiak, Andrej Halaša, And. Hanzlík, G. Lehotský a i. Z ich prác skrsol národní zábavník mládeže slovenskej na rok 1871 „Napred“ za redaktorstva Kolomana Banšella a Pavla Országha, ktorý spolu prispieval i do nového, poučnozábavného časopisu pre slovenskú mládež „Dennica“. Po advokátskej praxi v Dolnom Kubíne a Turč. Sv. Martine, potom v Senici bol za tri roky podsudcom v Dolnom Kubíne. R. 1874 prvý raz vyšiel aj za hranice vlasti, účastniť sa veľkolepej slávnosti na pamiatku stých narodzenín českého buditeľa Joz. Jungmanna v Prahe. Dojmy ztadiaľ boly hlboké: „nemožno slovami napísať plamenné nadšenie, ktoré ma tu naraz zachvátilo“, píše sám do „Orla“, spoznal tu vynikajúcich českých spisovateľov, politikov i zastupiteľov slovanskej vedy a literatúry, vzbudil sa v ňom záujem o českú spisbu, vrátil sa domov posilnený, rozjarený. Službu štátnu však opustil a žil za dlhé roky ako advokát v Námestove, odkiaľ podnikal výlety

do Tatier s poľskej a potom i s južnej strany, schodil viac ráz i Babiu Horu, kde sa zrodila i slávna jeho báseň „Hájnikova žena“. Zanechajúc advokátsku prax, presťahoval sa r. 1899 do Dolného Kubína, kde žije posiaľ, odmenený za svoju básnickú činnosť členstvom spoločnosti Kisfaludyho, členstvom Českej akademie, čestným doktorátom českej filozofickej fakulty v Prahe a inými vysokými poctami.

Hviezdoslavova *tvorba* je rozsiahla; počína sa r. 1867 v „Sokole“, rok zatým vydáva básnik prvú svoju sbierku („Básnické prvosenky“) a zaplňuje z veľkej časti sám almanach „Napred“ (1871). Prvé obdobie jeho mladistvého kvasu siaha do konca sedemdesiatych rokov a obsahuje jeho *lyrické a dramatické* počiatky, myšlienkový zápas a úsilie o novú formu. „V romantickom prúde som rástol a s tým potom plával vo svojich literárnych počiatkoch, ale už vtedy predieral sa realizmus, zodpovedajúci mi najlepšie. Zvlášte ľudový smer, zbadaný už u Petőfiho, Aranya atď., naturalizmus sa mi zhnusil.“ Zásluhou Hviezdoslavových počiatkov je uvedenie básnického rytmu do slovenskej poezie, cíti potrebu opustiť stanovisko, že báseň je len čítanie slabík a užívanie rýmov, vyslo-

vuje svoj cit a myšlienku v obraznej, rytmickej, hudobnej reči; túto jeho prednosť zdôraznil už Banšell v článku „Dľa čoho sa má súdiť báseň?“ (Dennica, 1871). V druhom období svojej tvorby v rokoch osemdesiatych Hviezdoslav dospieva k svojmu cieľu: *k reflexívnej lyrike* veľkého slohu, hlboko precítenej, silnej vzletom a myšlienkou a spievanej skvostnou rečou. Jeho obľúbenými spisovateľmi boli vedľa spomenutých maďarských básnikov poľskí poeti Mickiewicz, Słowacki, ruskí Puškin, Lermontov, anglickí Burus, Tennyson, Bryant, Longfellov (najmenej Byron), severskí Tegnér, z našich Kollár, Čelakovský, Mácha, Sládkovič, z novších Neruda, Čech, Zeyer, Vrchlický, z nemeckých zprvu Schiller, neskôr i podnes Goethe, z východných Firdúsi, Kalidas. Ale nadovšetkých — Shakespeare; toho diela si už ako štvrtoklasník nadobudol.

Za mladi už formálne hltal prostonárodné povesti, rád prečítajúc ich aj iným, na pr. priadkam. Ako básnik obrátil celú svoju pozornosť k sedliackemu ľudu, medzi ktorým vyrástol. Tým tretie obdobie jeho činnosti v rokoch devaťdesiatych prináša roztomilú *epiku* zo skutočného ľudového života čerpanú, dosiaľ najkrajšie kvety slovenského básnictva. V ostatnom období vrcholí *drama* Hviezdo-

slavovo a jeho básnické *preklady*. Hviezdoslavove Sobrané spisy básnické obsahujú štyri sväzky (I., III. oddiel epický, II. lirický, IV. drama), do sväzku V. prichystal básne lyrické od r. 1898 (Lyra), sväzok VI. obsiahne drobnú epiku od r. 1900 (Epika), sväzky VII—IX. jeho staršiu lyriku, počiatky a básne príležitostné, sväzok X—XI. naplnia preklady zo svetovej poezie.

Hviezdoslavova *lyrika* je nesmierne bohatá na myšlienky a je dokonalá básnickou formou. Básnik je pri tvorčej činnosti prudký, zimnične rozochvený, hlboké stopy jeho živého ducha prudkého vzletu ukazujú sa v úžasnom bohatstve jeho obrazov i jeho odbočiek, ktorými nestačí zachytiť mohutnú, rozputnanú silu svojej fantázie. „Som už od prírody do seba zavretý, snivý, málomluvný; tedy dojmy dňa a četby obyčajne prežívam sám v sebe“, vysvetľuje svoju povahu. „Vybiehal, prechádzaval som sa najviac sám, shovárajúc sa s prírodou skrze jazyk spevavého vtáctva, hučiaceho potoka, šumiaceho hája, žblnkajúceho prameňa . . . Škoda, že nepoprebiehal som aspoň to naše Slovensko krížom-krážom. I tu by som bol mohol nasbierať dojmov k lyre, látok k epike“. Stvoril básnik novú, svoju reč hlavne z prvkov oravského nárečia, ligoce

sa sviežimi, nádhernými farbami, znie skvelými zvukovými prvkami, užívajúc s obľubou citosloviec, mení všetko, čoho sa dotkne, v dej, oživuje smelo prírodu, napĺňajúc všetko teplom čistej, vznešenej duše. Básnik síce sám nemá vedomia, že by nové slová koval, ale zdôrazňuje, že zkracuje, kde sa dá, bez ujmy na reči a smysle. Často ho hnevá, že slovenčina má mnoho dlhých slov, Angličanov v tom smere pokladá za šťastnejších. Ale jeho zásluhy o rozkvet slovenskej básnickej reči sú zrejmé a veľké. Na jeho básnický vývoj z českých básnikov hlavne pôsobil svojou súzvučnou, dumnou, uzavretou, snivou povahou Sv. Čech, bohatstvom a skvelosťou foriem a slôh lyrických Jaroslav Vrchlický, vtipom a humorom básnickej myšlienky Ján Neruda.

Hviezdoslavove *Básnické prvosienky* nadväzujú na Sládkoviča a obsahujú v duchu Kollárovom vážne myšlienky o slavianskej minulosti, vrúcnu lásku k národu („žula Tatier"), hlboké city a trpké dojmy životné; niet tu však poezie ľúbostnej. V almanachu *Nápoj* prenikajú v lyrike básnické úvahy o prítomnosti i budúcnosti slovenskej, búrne povzbudenie a duch národného napredovania. Charakteristické rečové zvláštnosti Hviezdosl.-

vové a bohatstvo slovného výrazu, ktorému základom sú látky biblické, objavujú sa tu už v plnej miere. Náladovým cyklom *Jesenné zvuky* (1878) preniká smútok a žiaľ: zádumčivá duša básnikova je trúchlo naladená divukrásnou prírodou oravskou a jej dlhou, melancholickou jaseňou, ktorá vzbudzuje v básnikovi dojem odumierania, pominuteľnosti: tvrdá skutočnosť prediera sa do jeho snov. Lyricko-epická báseň *Oblaky* má podobnú základnú myšlienku jako Sv. Čecha „Snové“: oblaky blúdia nebom, nad svetom a síduc sa rozpráva každý, čo zkúsil a videl; báseň oplýva hlbokými schakespearovskými myšlienkami o ľude i jeho budúcnosti a užíva dramatickej formy vo vypravovaní.

Zpomienky sú radostným ohlasom básnikovej osobnej voľnosti (opustil ťažkú službu sudcovskú) a jeho rozkošnej jarnej cesty na Babiu Horu: sloboda, voľnosť, sila, radosť životná napĺňa jeho dušu nádejou v budúcnosť národa, ktorú vidí vyrastať zo slovenských chalúpok, zo sily národného povedomia u ľudu dedinského. Hlboký náboženský cit, mohutný vzlet a velebnosť poezie starozákonných prorokov objavujú sa v cykle *Žalmy a hymny,* z ktorých prvý zkrsol r. 1885 k tisícročnej pamiatke vierozvestov sv.

Cyrilla a Methodeja a obrátil na seba pozornosť širšieho sveta slovanského. V nich prenikajú úzkosti a nádeje národné, oduševnenie a znovuzrodenie prírodou a čistou vierou v Boha. Povznesenie do hviezdnatých, rajských končín básnickej slasti a vytrženia obsahujú *Sonety* (1886), cyklus, písaný dokonalou, vytríbenou formou. K nim sa pripojujú tri cykly *Letorostov* (1885, 1886/7, 1893—1895); sú lyrickým denníkom básnikovho citného srdca, obrazom ťažkých úderov životných, beznádejnosti a zúfalstva za dňov chmurných pohýb. Pamiatke drahej matky (zomrela r. 1887) venoval v nich rad najkrajších básní. Svoj žiaľ osobný tíši smútkom, utrpením národným, ale i tu v ňom, v básnikovi večnej nádeje, večného „slávosnenia" prebúdza sa napokon jará vôľa k novému životu a práci. Je zase *„pozorovateľ a poslucháč a dojmov lovec, krás sberateľ pilný"* a s rozkošou kuje nové formy básnické od antických až po najnovšie, od slohy saphickej alkaickej po sonett, tercinu, sestinu, ghazel, triolet, ritornell a iné zvláštnosti formové, ktoré skladá podľa vzoru Jaroslava Vrchlického, venujúc tomuto svetovému českému básnikovi nadšený obdiv vo svojom básnickom poslaní.

Myšlienkový význam tejto lyriky Hviezdo-

slavovej ocenil *V. Šrobár* v „Hlase“ (O lyrike Hviezdoslavovej) pekným spôsobom. „Podľa básnika, hovorí Šrobár, položenie slovenského národa je temer zúfalé; do neho upadol národ jednak následkom nešťastných zovňajších okolností (odrodilstva, zášti, nenávisti), jednak svojou nesmiernou trpelivosťou a nedostatočným odporom proti krivdám a násiliu. V národe niet síl na vymanenie, vykúpenie čaká básnik od samého Boha; verí, že dej spásy musí nastať razom, neočekávane, akoby zázrakom.“ Tieto myšlienky sú čiernou niťou, vlečúcou sa obšírnym svázkom smutnej, pošmúrnej, až základom duše otriasajúcej lyriky Hviezdoslavovej. Odtiaľ skrsla obľuba básnikova u slovenskej intellegencie; ľud nezná jeho poezie, hoci ho básnik vrelo miluje. Jako prorok volá po preporodení ľudí, ale vidí a cíti svoju osihotenosť. Rozpor slovenského položenia, ktoré sa kláti medzi úplným oddaním sa do vôle božej a medzi čiernym zúfaním, ozýva sa i v duši básnikovej, vedúcej zúfalý boj o smierenie. Hviezdoslav je ozvenou hromadnej duše slovenskej, najväčšmi duše intellegencie, zachytil túto hromadnú dušu tak jasne, určite a s toľkou silou, ako dosiaľ žiaden poet slovenský.

Pokračovaním lyriky sú *Prechádzky jarom*

(1898) pripomínajúcej „Prosté motivy" Jána Nerudu. Ony ukazujú svieže srdce básnikovo v jarnej prírode, z ktorej neraz počúva veselý smiech na svoju starobu, a zdôrazňujú jeho nádeju v mladé pokolenie. Melancholia životnej jasene, elegia nad uplynulou mladosťou, sklamanie pre bezozvennosť vlastnej práce doma, hlboké vzdychy citnej samotárskej duše, zrážanej neblahou nesvornosťou Slavianstva ozývajú sa od r. 1903 v obsiahlom cykle *Stesky*, ktoré mládeži ukazujú cestu k ľudu a oslavujú prácu („Ó práci všetka česť, česť práci všetka!"). Šesťdesiatka básnikova vyvolala rad prejavov úcty, lásky a oddanosti. Tým skrsly *Dozvuky* (1910), pokračujúc v náladovom tóne „Steskov"; uvažujú o básnikovej minulosti a jeho piesňach a všetku nádej ustatého starca skladajú v mládež, znova a znova volajúc: „Mladým patrí pokrok! Mladým patrí slovo! Mladým patrí život!" V „Dozvukoch" venoval cyklus štyroch zneliek aj Prahe („Ó Praha zlatá! vďaka ti, že mládež nám prituľuješ k prsám materským a matke-vdove zachovávaš, kým s jej vlastných ňáder unáša ju krádež"), zarmucujúc sa niektorými zjavmi ojedinelými, uznáva vďačne, že väčšine pražských odchovancov slovenských „predš

v kremeň stvrdlo tylo, hruď k rodnému sa zdmula životu!" Mimo to v rade príležitostných básní Hviezdoslav majstrovským spôsobom nakreslil širokým štetcom duševné podobizne spisovateľov, vodcov národa (Hodža, Lichard, Chalupka, Záborský, P. Mudroň, Kukučín, Vrchlický atď.). Svetová vojna hneď na svojom počiatku roznietila vznešené srdce básnika k prudkému odporu a šľachetnému hnevu proti krutosti panovníkov, zabíjaniu na bojištiach, poklesnutiu ľudskej dôstojnosti a k túhe po sladkom mieri v cykle *Krvavé sonety* (1919), ktoré počas vojny známe boly najviac len z rukopisu.

Hlavné motívy Hviezdoslavovej lyriky, z ktorých príšti sa i jeho nádeja v budúcnosť, sú Boh, slaviansky svet, príroda a zdravý ľud. Hviezdoslav, najhlbší lyrik slovenský úžasne skvelých farieb a zvukov, tvorca najumelejších foriem básnických, bol i vždy tešiteľom a buditeľom národa, ukazujúc mu pravé korene jeho bytu *v ľude*. Básnik si zamiloval sedliaka jako jadro národa („Len roľník to, kto zachová zem našu", Roľník, 1880) a vo svojej *epike* stal sa Homérom slovenského ľudu sedliackeho, prebíjajúc sa zpod počiatočných lyrických nálad a romantických látok dramatických k vlast-

nému básnickému realizmu, načierajúc plnou hrsťou z poezie skutočného života a jeho krás. Petőfi, Arany, Balzac, Flaubert, anglickí a ruskí realisti, Björnson, Čelakovský a nadovšetko Sládkovič boli tu jeho obľúbenou četbou, tiež tak v epike účinkoval naňho poeta laureatus Tennyson. V rozsiahlej lirickoepickej básni ducha moderného *Hájnikova žena* (1884—6, 15 spevov s prologom a epilogom zračí sa skvelo láska k voľnosti, slobode, zaľúbenie v kráse horno-oraských lesov, vo vznešenej prírode pod Babiou Horou, čudno krásny život hory a jeho súvis so životom ľudí. Epickou niťou deja, stupňovaného s dramatickou silou, sú osudy mladého hájnického páru manželského: smrť starého hájnika, šťastie mladých novomanželov, úklady mladého dediča pánstva o česť hájnikovej ženy, jej sebaobrana, utrpenie, pomätenie mysli, súd, ktorý oslobodí nevinného obetovavého hájnika a napokon návrat šťastia v mladej láske materinskej. V „Hájnikovej žene“ prenikajú osobitné Hviezdoslavove nádherné, maľovné básnické spisy (hora za všetkých ročných dôb, skvelé panské bývanie, nedeľná omša), jeho hlboké reflexie, široké odbočky od vlastného predmetu, ľahunký, skvostný humor jemného srdca a čisté, spevné

lyrické vložky (piesne maliniarok, dvojspev „Dobre mi, dobre mi"). Z bohatého citu prýšti sa jeho široká obraznosť, jeho šťastný smysel pre skutočný život a jeho skvelá básnická reč, ktorá zachytáva množstvá ľudových výrazov a zvratov. Podstatou jeho ducha je túha po súlade, smierenie protív, harmonickej jednote; odtiaľ vyplývajú vlastnosti jeho osôb a smierné zakľúčenie dejov vo všetkých jeho prácach.

Básnik, zaľúbený do svojských postáv ľudových, vie kresliť utešené obrázky z oravského života, plávajúce v jasných farbách a smejúce sa srdečným humorom, ktorý má v próze rovnocenného súpera v Kukučinovi. Dvaja znepriatelení gazdovia, *Bútora a Cútora* (1888), z nich jednoho dychtivosť po bohatstve a závisť svedie preložiť i metáľ súsediacej lúky, a keď na súde bol pokorený, smieria sa pre lásku vlastných detí, napokon vyhodia metáľ a sjednotia svoje zeme. *Na obnôcke* (1889) predstavuje nám život, poeziu a krásu dediny v noci, kúzlo letnej prírody na salaši, keď bujní mládenci idú na kôňoch na hole a tam veselo šarapatia ako zbojníci. Nádherným obrazom sedliackej práce a žriedlom hlbokých básnikových dúm o ľude, národe a Bohu, pripätých k jednotlivým po-

hľadom básnikovým na polia v žatve, je báseň *V žatvu* (1890); ponášajú sa na ňu v českej literatúre svojou idyličnosťou, bojnými reflexívnymi odbočkami a vloženými lyrickými piesňami „Sekáči“ (Kosci) Sv. Čecha. Pokračovaním „Bútoru a Čutoru“ sú idyllické obrázky *Poludienok* (1891) a *Večera* zo života mladých manželov na poli pri orbe v žiare poludňajšieho slnka s prvou tôňou nedorozumenia a sladkým mierom podvečerným doma, kde razí vôňa čerstvo pečeného chleba. Srdečným humorom smeje sa chutný obrázok *Prvý záprah* (1898): matky dvoch zaľúbených sú v hneve, šuhaj vezúc sa z poľa vezme svoju dievčicu na voz, pred dedinou mladé volky sa však zduria a zastanú i s mladým, hanbiacim sa párom až na vlastnom dvore. Gazdiná sa zlostí na dievku, ale pomerí sa a prijme ju za nevestu. Týmito farbistými scénami, genrovými kresbami čistej pôvodnosti, šťastného humoru a dokonalého realistického vyvedenia Hviezdoslav maľoval obraz slovenského ľudu. Život tohoto ľudu dal mu látku i k balladám, ktoré obsahuje cyklus *Z kratšej epiky* (1900) majstrovskej účinnosti (Zuzanka Hraškovie, Anča, Jano Garazda a i.), i k dramatickým scénam *Na lúčiu* (1903/4) o pôverčivej obraznosti našich dedinčanov.

Zo života zemianskeho v Orave čerpajú dve najväčšie Hviezdoslavove básne epické, možno hovoriť, zemianske epopeje: *Ežo Vlkolinský* (1890) a *Gábor Vlkolinský* (1897/9). Obidve svojským realistickým spôsobom opisujú hynúcu zemiansku slávu, život pánov bratov, ktorí ničím sa nelíšia od svojho sedliackeho okolia, okrem rodokmenu. „Ežo" má túže hlavnú myšlienku ako Tennysonova „Dora": smierenie hnevu starej matere (u Tennysona statkára) utešeným malým vnukom. Podrobne opisujúc a znázorňujúc bez dlhých reflexií celú dedinu so všetkými odtienkami jej života, vložil básnik do svojho vypravovania aj obsiahlý opis dedinskej svadby so všetkými zvykmi, rečami, žartmi, porušujúc takmer súmernosť diela — jasne charakterizuje svoje osoby a živé ich maľuje. „Gábor", najdlhšia epická báseň Hviezdoslavova, zvečňuje básnikove rozpomienky na mladosť a jej pohnuté časy; historickým úzadím je r. 1848, vojna s Talianskom a nasledujúca sloboda a rovnoprávnosť. Gábor, bratanec Ežov: pekný urastený šuhaj, nemá šťastia u dievčat, stáva sa predmetom výsmechu; smutné domáce pomery, pijatika rodičov, pustnutie gazdovstva, ktoré kus po kuse ide na predaj židovi, kúsok úrody otcom ešte

na koreni predaný ženú ho takmer do zúfalstva, ktoré prekazí len Ežovo prehováranie. Celý život dediny, letné i zimné práce, jarmok, škola, majáles, voľba, služby božie, pohreb, tanec v krčme sú tu jednotlivými scénami verne zobrazené a reč ľudová v celom svojom bohatstve zachytená. Proti Vajanského romantickým, rojčivým snom o znovu vzkriesení odumierajúcej suchej ratolesti zemianskej a o jej skvelom spoločenskom živote Hviezdoslavov realizmus, rovnako i Kukučinov („Čas tratí — čas platí“, „Keď báčik z Chochoľova umre“) — nespomína nadarmo Kukučin „Po desiatich rokoch“ s humorom rovnakých oravských látok, ktoré spracoval s Hviezdoslavom, čiže i pred ním — líči nezadržateľný úpadok zemianstva slovenského a jeho splývanie so sedliakom, v ktorom vidí demokratickú budúcnosť národa. Epická technika Hviezdoslavova tu i inde miluje veľmi hojné odbočky od vlastného deja, ktorého súvis býva často len stručno, zhusteným zvratom naznačovaný.

Zvláštnosťou epiky Hviezdoslavovej sú jeho *biblické básne*; k tým ho privádzajú najprv zbožná výchova rodinná, hlboký náboženský cit, potom aj podobnosť dejov a osôb starozákonných s trpiacim národom vlastným.

„V rodičovskom dome súc od detstva nábožensko-mravne vychovávaný, pridŕžaný k modlitbe a spevu, prirodzene potom čítaval som i sám s obľubou náboženské knihy, aké sa v dome nachádzaly, preberal som sa menovite v biblii, v ktorej zvlášte starozákonné historky sa mi veľmi pozdávaly, tak o „ctnej“ Zuzanne, Samsonovi, Debore, Estere, Judit, Rut a nadovšetko Pieseň Šalamúnova; neskór prorocké knihy, zvlášte mohutný Izaiáš . . . z nového zákona evanjelia, no a Zjavenie Jánovo, táto ohnivá fantázia s jej veľkolepými obrazmi. Spieval som veľmi rád a od tých čias znám mnoho náboženských piesní obsahove i dľa nápevu, prespevujúc si ich temer každodenne, ráno, večer (moja to domáca bohoslužba!). Mohli pre mňa filozofi-materialisti, pozdejšie monisti — bo prečítal som spustu filozofických diel — čo chceli hovoriť, mňa nikdy nezviklali vo viere v prapríčinu sveta“. Hviezdoslavove biblické postavy sú vo svojom cítení rýdze slovenské, nimi symbolicky maľuje duševné utrpenie svojho ľudu, bárs opisy prírody a vonkajšieho života vystihujú židovské a orientálne prostredie. Nešťastná matka, so synkom vyhnaná, blúdi po púšti a v zúfalstve klesá bezvládna, aby ju s dieťaťom vyslobodil posol boží,

Agar (1882) — tof Slovensko, jeho utrpenie a nádeja. Žiaľ a plač matky Ráchele nad dietkami Herodesom zavraždenými v básni *Ráchel* (1891) má podnet z odvádzania slovenských detí k pomaďarčeniu na Dolniaky, ktoré dalo skrsnúť i Vajanského „Herodesovi", Bielkovej povesti „Z dôb utrpenia" a Horvátovej dramatu „Sirota". Jediná báseň Hviezdoslavova, ktorá sa končí nesúzvukom, rozchodom ľudí milujúcich sa. *Kain* (1892) v dramatickom ruchu líči pôvod všetkého utrpenia ľudského a duševné útrapy po čine Kaina i rovnako u ostatnej jeho rodiny; týmto poňatím sa líši Hviezdoslav od básnikov svetových (Byrona, Leconta de Lisle, Baudelaira), ktorí u Kaina zdôraznili jeho vzdor proti Bohu a titanizmus. *Sen Šalamúnov* (1900) je krásna idylla o kráľovnej zo Sáby, ktorá sa už aj sberá odísť, ale súc okúzlená ľúbostným snom Šalamúnovým o hrkútajúcom páriku holúbkov, zostane. *Vianoce* (1897) opisujú nielen biblický dej narodenia Kristovho, ale podávajú básnikov názor na pravé kresťanstvo ako ideál, vykazujúc v duchu Tolstého všade vo vývine človečenstva veľký úpadok v uskutočňovaní Kristovho učenia.

Dramatické diela Hviezdoslavove vznikly veľmi včasne: *Vzhľadanie* (1868) je drama-

tický dialog z doby národného povstania
slobodu; osudová romantická tragédia *Pom*
(1869) mala za vzor Shakespearovu tragé
„Romeo a Julia"; činohra *Otčim* (1871) u
zuje protivy medzi panskou a prostou sp
ločnosťou a marné plány sebeckého otčin
stať sa pánom na úkor citov svojej nevlast
dcéry. Najlepšia slovenská tragédia *Hero*
a Herodias (1909) volí látku, svetovými b
snikmi často spracovanú, (Calderon, Flaube
Kasprowicz, Sudermann, Wilde) z bojov dvo
svetov: starého, hriechom prebratého, a n
vého, čistého (Ján Krstiteľ). I pri tejto orie
tálnej látke povahy Hviezdoslavove zostáva
vnútorne slovenské, dumavé, nerozhodn
poddajné, mysticky zbožné.

Preklady zo svetových literatúr boly Hvi
zdoslavovi duševnou potrebou, útechou v d
mácej pustote literárnej, pri nich zabúdal
svoje stesky a vyznačil si vysoký cieľ, a
Vrchlický: zkúsiť slovenčinu, či je súca i p
skvosty svetovej poezie, obohatiť ju nový
tónmi a otvoriť nové myšlienkové obzor
„Zvlášte prekladom Vrchlického", objasňu
Hviezdoslav svoje úsilie, „mám ďakovať,
som sa bližšie oboznámil s literatúrou fra
cúzskou, italskou atď. A vtedy napadla
ii chuť prekladať do slovenčiny". Prácu tú

čína až 50-ročný: prekladá zo *Shakespeara*, svojho „stredoslnca, ktoré plnými prúdmi lialo už dušu mladého šuhaja“, zdôrazňujúc, dobrý preklad Shakespeara je hoden aspoň lovicu aj tej najbohatšej literatúry (Hamlet, n noci svätojanskej); prekladá z *Puškina* áma „Boris Godunov“, Kavkazský zajatec), *montova* (Dämon Pieseň o statnom kup- i Kalašnikovi), *Mickiewicza* (Faris, Krym- sonety), *Slowackého* (Vo Švajciarsku, Otec hvátených morom), *Goethe*-ho (ballady a ckú, časť „Fausta“), *Schillera* (Pieseň vone), *Petőfiho, Madácha* (Tragédia člo- a), *Aranya* (ballady, ktoré si veľmi obľú- a i.

Hviezdoslav je celý myšlienkový svet sám ebe, a pri tom majster reči, obrazu, barvy vuku; ním hovorí k svetu duša sloven- ho národa vo svojom najkrajšom a naj- nocennejšom kvete, — ním hovoria však: cholv svetového umenia k slovenskému du.

*

iet divu, že pri pomeroch vyše uvede- na Slovensku, a ešte viac u nás, kde poznaní básnika najviac rozhoduje prístup- nižné vydanie jeho tvorby, do tmy za- nutia zapadly niektoré výrazné básnické

zjavy novej doby. Medzi ne patrí *Ondrej Bella* (1851—1903), rodák z Lipt. Sv. Mikuláša, potomok prebudenej slovenskej rodiny, — jeho najstarší brat Jozef, remeselník, vystúpil tiež básnicky, na pr. s výpravnou básňou „Rajčo Nikolev“ (Orol, 1877), druhý brat, Peter, je známy pod básnickým pseudonymom Horal — vyštudoval v Erlaugách teologiu, stal sa kaplánom v Budíne a potom i učiteľom na peštianskej cirk. slovenskej škole, odkiaľ ako vojenský kňaz odobral sa do Štýrskeho Hradcu, do Prahy a do Krakova, kde umrel, neodhodlavší sa uskutočniť svoju túhu po návrate domov. Vystúpil básnicky r. 1880 stostránkovou sbierkou malého formátu „*Piesne*“ (v Budapešti u K. Münstra), venovanou „s hlbokou úctou a vďakou“ seniorovi peštianskej ev. cirkve Danielovi Bachátovi (Miloslavovi Dumnému), zavčasu zamĺknuvšiemu, beznáročnému básnikovi „Nevädzi“, národnému buditeľovi horného Liptova. Bella vzbudil svojou sbierkou značnú pozornosť a jeho meno bolo spojované s nádejami vtedajšieho pučiaceho, Vajanským a Hviezdoslavom obrodeného slovenského básnictva. Prameň a podnet svojej tvorčej činnosti objasňuje sám: „Išiel som bučinou, dievčatko spievalo, až sa len tak

stráňou milo ozývalo. A mne tá pieseňka s umu neschodila, akoby mi k srdcu tá deva nôtila. Schytila ma čudná, nevýslovná tieseň, a ja, sám neviem jak, začal nôtiť pieseň.“ Inšpirácia ľudovou piesní, jej tón a forma preniká nielen túto sbierku, lež i ďalšiu činnosť Bellovu. V 36 piesňach, ktoré vradil do oddielu „Z dediny“, ozýva sa pravý, čistý tón ľudovej piesne ľúbostnej, žartovnej, vojenskej; tiež i v ľudovej ballade o boji s Turcí a v balladách o zakliatych milencoch v oddiele „Od Váhu“. Intonácia ľudová je tu miestami otrocká („Prečo si neprišiel, tak som ťa čakala“), ale zväčša je šťastná svojimi ohlasmi („Zahrajte mi hudci, ako keď hrom húkne, — lebo žiaľ zamĺkne, lebo srdce pukne“). Avšak básnik vie vykúzliť tiež i vlastný náladový obraz („Jelšinou mesiačik *striebrom presinieva*“) a už tu preniká v niektorej piesni charakteristický horký, tvrdý tón mužného ducha („Duša sa mi vzteká nad toľkou podlosťou, a srdce umiera zmárnenou ľúbosťou“), ktorý v pozdejšej lyrike básnikovej neraz mení sa v havlíčkovský humor i satyru a sládkovskú ráznosť. Je dosť obťažno shľadúvať Bellove básne, roztrúsené po časopisoch a skrývajúce sa pod rozličnými pseudonymmi (J. Dušný, Bočko, Bludár, De-

dinec atď.). Vedľa zdarilých spevných ohlasov ľúbostnej a žartovnej ľudovej piesne a vlastnej osobnej lyriky, ktorá zachováva prostú slohu ľudovú, objavujú sa u Bellu pokusy o ľudovú epiku, ako v rozmarnom obrázku o ráznej dedinskej žene „Hroza“ a v „Divnom zbojníkovi“ s humorom líčenom, alebo snaha o balladickú povesť umelej, účinlivej formy („Kuša rybár“). Bella vytvoril rad rázovitých popevkov, ktorými sa stal slovenským Sládkom: chce nimi ukovať, spevniť slovenskú povahu. „Mierni sa, šuhajko, pre Boha sa mierni, ináč ťa vysmeje tento svet mizerný. S blázny nehádaj sa, bláznom škoda slova, a na krivdu besnú len *päsť oceľová.*“ Vinu národného a povahového úpadku vidí v domácej nečinnosti, zbabelom, skrytom plači a bezmocnom nároku na dopadnuvšiu zkazu, liek však vo vlastnej práci a uvedomelej sile: „Nebude raz lepšie v svete, kým lepšími nebudete. — Z chlapcov musia dozrieť mužia, nech sa učia, nech sa súžia; cez jednu sa prebi biedu, v druhej najdeš už aj medu. — Tam si iba bratu doma, kde je sila povedomá; len tak voslep sa rozháňať, to chcieť hviezdy skálim ráňať.“ Jeho duša je citlivá, plače nad biedou a nešťastím sveta a púdi ho hľadať šťastie a nádeje ľudstva.

Srdce by rozdelil s biednymi, aby ním utíšil ich hrozný žiaľ, ale v hanbe si zastiera tvár nad prázdnotou doma: „*Nežijú* a chcú — *umierať*“.

Verš Bellov je prostý, spevný, miluje epigrammatický spád trochejov a daktylov, v ktorom sa niekedy ozýva Havlíčkov tón („S hlúpymi babami hrozitánsky kríž, nevyhovieš žiadnej, čo sa rozdrapíš“), len výnimečne plynie širokým prúdom, ako v allegorii „Lož“, stíhajúcej vyfintenú krásu. Bellovu pozostalosť neznáme celú, len čiastočné ukážky z nej vyšly v Slovenských Pohľadoch a Dennici; tie nedoniesly síce nových tónov, ale ukázaly Bellu ako prekladateľa Tennysona („Dora“) a Longfellova. I v tom smere Bella prejavil Sládkov vkus.

Ľudová pieseň, ktorou Bella zúrodnil svoju nehlbokú, ale významnú poeziu, jej hravý, žartovný tón, prejav priameho, čistého citu, stala sa vzorom radu slovenských básnikov; z nich niektorí obmedzili sa na bezstarostnú tvorbu v jej duchu. Tak pestoval krakoviaky a ohlasy liptovskej ľudovej piesne *Jonáš* (Jonáš Guoth z Guotovian pri Lipt. Sv. Mikuláši, zomrel r. 1918), prifarbivší ich važeckým nárečím („Slovenské pesničky“ 1908), ale neraz zabŕdol do beznáročného rýmovania („Slo-

venské dievčatká, tie sa ani z cukru, ako tie hrdličky: kukru, kukru, kukru!"). Význačným básnikom ľudového tonu je trenčiansky samotársky roľník *Pavel Kokeš*, ktorý v časopisoch podpisuje svoje básne pseudonymom: *Kýčerský* (narodil sa r. 1856 v Lazoch neďaleko Púchova, kde jeho otec bol evanjelickým farárom. Študoval v Modre a Turč. Sv. Martine, po zatvorení tohto gymnázia odišiel na hospodársku školu do Lipt. Hrádku, žije ako roľník vo svojom rodisku). Hviezdoslavov „Prvý voz" vyvolal aj jeho prvý verš („Pozdrav Hviezdoslavovi", 1895); jeho básnické nadanie povzbudzovali svojou tvorbou Ad. Heyduk, J. Neruda, Sv. Čech a hlavne Puškin. Kýčerského ľúbostné piesne sú zdarilým ohlasom ľudových trávnic a boly pre svoju spevnosť zhudobnené M. Lichardom, Bl. Bullom a i. Sú prosté, svieže úprimné a vynikajú lahodnou formou. Kýčerský, uvedomujúc si svoju malosť, chcel koľko ráz zlámať svoju lýru, popretrhávať všetky struny, ale jeho tvorčia sila prekonala odpor, a tak, hoci zriedka, „spev znel — jemnej bez pozlátky, bez umelectva zvučal rým". Svoju piesničku, utkanú z duše zlatých snov, vyslal na púť do sveta „bez všedných fráz a bezo slov". Po rokoch žiaľu a osamelého chladu cíti svoju

bolesť: „V mojej mysli spevu niet . . . boly v srdci zlaté zvony . . . prestaly znieť jejich tóny, píšťí už len — klarinet“. Kýčerský prostou formou ľudovej piesne vie napísať krvavú ironiu na slávu slovenských vojakov, mrúcich za kráľa, ktorým na odmenu dostane sa jamy a vápna, aby ich kosti rýchle zhnily („Slováci; vojaci . . .“). Zavše neobíde sa jeho lyrika bez samorastlej drsnosti, ktorá s väčšou silou vystupuje v jeho pokusoch o veršovanú ľudovú povesť („Vily“), vedúc k porušovaniu epickej línie a k ironizovaniu seba samého. Tak v „Svadobnej ceste“, povesti z ľudu, spracovanej na motív žiarlivosti — družba, predtým milenec nevestin, ženie kone so svadbou do šialeného cvalu, až zmiznú všetci v morskom oku — vykladá o sebe, prečo siaha k látke z minulosti: prebúdza ju citátom, ako špiritista. Jeho kapitálom je „Boleráz“, z toho žije, z toho „kupujem svojej duši mier — moderný ja, hľa, rentier“. Je mäcén, rozdáva poklad duše, „jak človek, slabý šperku znateľ, rozdávam „perly“ za bagateľ“. Kde však Kýčerský proste a úprimne otvára svoje srdce, javí sa vzácnym lyrikom spevného tónu a zdravej reflexie.

Na jedinej strune temer od svojho vystúpenia až do konca svojho života spieval *Horal*

(Peter Bella 1842—1919). Z Pešti, čiže Budína, kde ho osud usadil ako úradníka a penzistu a kde takže dal mu umrieť, neprestajne túži elegickými veršami, uverejňovanými hlavne v Dennici, za svojím rodným Liptovom. Clivosť v cudzine po teple a kráse domova, túha po rodných horách opakujú sa s nevyčerpateľnou silou v jeho dumavej lyrike, ktorá vo svojich šťastných číslach znie krásnym tónom ľudovým. Ten objavuje sa i v niektorých jeho pokusoch o ľudovú balladu („Lapili Janíka, mladého zbojníka, čo bohatým pánom brával, chudobe rozdával"), ale zveršované ľudové povesti (Skamenelá pastierka a i.) nie sú posvätené duchom pravého básnika. Myšlienkove opieral sa, ako Vajanský, o východ: anemonky skláňajú večer hlávky na východ; nie k západu, ale k východu treba hľadieť, odtiaľ prijde spása ľudstva, ranná žiara („Múdrosť kvetov"). Preto tiež prekladal hojne z poľštiny (Konopnickú, Mickiewicza, Lenartowicza, Tetmajera), z ruštiny (Majkova, Krylova, Koľcova, Puškina, Nekrasova), a z maloruštiny (Ševčenka); vedľa toho všímal si tiež literatúry horvatskej (P. Preradoviča, Aug. Šeno-u). Erbenovho „Vodníka" poslovenčil, ale — prózou.

Vedľa ľudových spievanôk básnická refle-

xia a forma Vajanského najviac účinkovala na *Somolického* (Izidora Žiaka 1863—1918). Pochádzal zo Sv. Michala v Turci, po štúdiach na gymnáziume v B. Bystrici odišiel do advokátskej kancellárie ako úradník, žil jednak v B. Bystrici, jednak v Ružomberku, nie šťastný v rodinnom živote. Roku 1895 vstúpil do redakcie martinských „Národních Novín“ a mal vedľa Vajanského, Jozefa Škultétyho a Ambra Pietra za Bánfyho vlády, prenasledujúcej nemaďarské časopisy, časté tlačové processy. Po niekoľkých rokoch z redakcie vrátil sa zasa k advokátovi Hanzlíkovi do B. Bystrice, kde i umrel. Verše Somolického objavovaly sa najviac v Slov. Pohľadoch (po prvý raz roku 1880), v americkej „Jednote“ a v Osvaldovom „Tovaryšstve“; vyšly knižne v sbierke „Na svite“ (1892, druhé vydanie 1905). Básnik sa spovedá: túžil po kráse, hoc mal tŕňa v ceste a krivdy, páchané na národe, smútkom naplňovaly jeho piesne. Ale boly mu liekom, hoci plakały s ním, keďže radosť preletela mimo, len ako zradný tieň, márne po nej výstrel ruku. Tak zrástly jeho piesne, kvety duše — „i prchľava má právo žiť“ — a letia do sveta, nesmejúc nikde zavadiť. Ich slabosť vyhovára: „svit najprv býva, potom deň“.

Somolický má rad lahodných piesní, najmä ľúbostných, vykvitajúcich svojou naivnosťou a jednoduchosťou z prostonárodného básnictva; pestuje genrové obrázky, naplnené súcitom; sprobúva balladu s námetmi erbenovskými („Zronený“, „Chorá deva“, „Ruža“), ale bez hlbšieho úspechu; a je celkom svojím v horkej, prudko útočnej reflexívnej lyrike umelého zloženia, alebo vyjadrenej znelkou, výrazne a ostro zakončenou. Vo svojom národnom rozhorlení nevyberá, tak ako i Vajanský, výrazov v rukavičkách, ostro bije odrodilcov i domácich chabcov a zbabelcov, i záhubnú, pokrytecku nečinnosť. Jeho vlastný tón je prudký, trpký, — ohlas jeho neuspokojeného, satirického vnútra. Vrah sa smeje na plačúcich matkách a cerí zuby na ne; tu požaduje stelesnená láska, rodná zem len jedno: „Ó, ubi lásku tvrdou päsťou a *vzkyp jedom do dna!*“ nekládol si nadarmo otázku, čo je lepšie: „Krivdy znášať, či *krivdy bijúc hrešiť?*“ Národ je pohrúžený v sen mŕtvych; kedy vzkypí, láskou zotročený, zlobou? Tou treba kŕmiť deti a zvrátiť prehnitý spoločenský poriadok. „Čo myslieť, keď ti Svätým Písmom hriech desný vychvaľujú a kalich tlčú, kríže lámu, z nich k vražde delá kujú? — Čo cítiť, keď ti srdca zlato na posmech vysta-

vujú a z viery tvojej, farizeji sief rabstva, zkazy snujú?“ Však zo sĺz zaburáca už prudký tok pomsty! Sociálny tón často sa ozýva u Somolického v spojení s rozhorlením národným. Prísny osud velí: žif-nežif, a vrah ssaje pri tom zlato z tvojej rúdy! „Na väzach ťažké jarmo sedí, čo šiju Tatry kloní k zemi; my tichí bez slov mátožíme: i hrob nám kopú, bo sme — *nemí*“. Luhy a nivy slovenské rodia zlato, každý je tým uveličený, ale vidiac robotníkov, zaplačeš, že pole rodí iba pre cudzieho. „Tieto naše luhy, nivy, posbieranú tučia chasu, a my máme miesto klasov len tú vôňu, len tú krásu . . .“ Podobné prvky sociálne vyskytujú sa miesty v sarkastických, žlčou naplnených úvahách u Vajanského; Somolický vyslovil ich stručnou, účinnou formou. Jeho posledná lyrika („Popevky z hôr“ 1906) vyniká zdravým, jadrným tónom a razí vôňou lesov, oddychujúcich po občerstvujúcej vlahe. Somolický prekladal tiež drobné verše z Lermontova, Koľcova, Ševčenka, V. Huga, Soumeta a i. Napísal prózou „Bájky“ (1899, druhé vyd. 1919) namerenia národne zaostreného, niekoľko humoristických a satirických poviedok, výstražné obrázky ľudové, namerené proti kartárstvu a pijanstvu, a peknú dedinskú novellu „Marka“. Jeho význam je

v zdarilých piesňach a v jeho myšlienkovej lyrike dokonalej formy veršovej. Osvedčuje o nej, že nie je víchrom, len dychom srdca; jeho pieseň rada má len domáci les a domáce ohnisko, hojac každú ranu; lieta ticho, krátkymi domácimi cestami, nevznáša sa do závratných výšin. „Moja pieseň poľný kvietok, sloboda jej záhrada; s rozumom je často v hneve — záhradníka nerada. Ľúbi kvety, ľúbi svetlo, nenávidí mrákavy: v zradných časoch bdie a volá: nazaviňme zástavy!“

Akže u týchto slovenských básnikov čiernymi vlnami národného pessimizmu prevaľuje sa úzkosť o budúcnosť národa, ktorá preniká i lyriku najväčšieho slovenského veštca, Hviezdoslava, básnikom národného optimizmu a nezlomnej viery v silu národa javí sa učenlivý žiak a nasledovník Hviezdoslavov, *Martin Sládkovičov* (Martin Braxatoris). Je synom slávneho básnika „Detvana“, Andreja Sládkoviča; otcovský dom (narodil sa r. 1863 v Radvani), nábožná, pečlivá, obetivá a láskavá matka, pohronská dolina otcom ospievaná vtlačily do mladej duše prvé nesmazateľné dojmy a vlívaly mocne na utvorenie jeho vnútorného sveta. Po gymnazijných štúdiach v B. Bystrici, kde bol mu učiteľom priateľ a životopisec otcov, Ľud. Grossmann, a po

absolvovaní maďarského ev. lycea v Bratislave, Braxatoris študoval teologiu, čiastočne i v Rostoku a Lipsku, r. 1887 kaplánoval u kňaza spisovateľa And. Sebelínyho v Nadlaku, potom u biskupa (pozdejšie renegáta) Baltika v Lipt. Sv. Mikuláši a u znamenitého seniora Jána Lešku na Brezovej. Roku 1892 bol zvolený za ev. farára do Senice, kde podnes účinkuje. „Vo veršoch mojich“ píše, — „a to je možno i nápadné — temer niet erotiky, nie azda pre bezcitnosť, ale — tiahlo ma inam. Trochu viac ma zaujal život rodinný a národný. Verše usiloval som sa písať tak, aby ma čo možno najširšie kruhy rozumely, tedy pre ľud, a nie „pre samo umenie“. Neštítil som sa prispievať i do kalendárov, ačkoľvek, dľa mienky niektorých, do tých len „príštipkári“ píšu, a vyslovoval som sa o svojich veršoch vždy s najväčšou skromnosťou. Ostal som tedy „poeta minor“, ktorý osobitnej školy neutvorí a nebude stáť v popredí literárnych bojov. Ľutovať toho ovšem nebudem a budem spokojný, keď v dačom prospejem národu“.

Hneď v prvých svojich lyrických veršoch naväzoval rečou a formou na Hviezdoslava, zrovna kráčal po jeho stopách i v kratšej svojej epike („Skon lovca“). Jeho obsiahlá

poviedka vo verši „Hôr kráska“ (Sl. Pohľady 1893) látkou, postupom deja, spracovaním je ohlasom Hviezdoslavovej „Hájnikovej ženy“. O Hviezdoslava často sa opiera svojou básnickou technikou, intonáciou, rytmom svojej lyriky; hviezdoslavská je personifikácia, básnická reč Sládkovičovova, u neho sa ozýva tiež tón slávnych, vznešených žalmov, a i humor a šeľmovský tón Hviezdoslavov; ako Hviezdoslav rád odbočuje v rozprávaní, prerušuje prúd reči otázkami, ktoré uvoľňujú napnutosť svojimi prekvapujúcimi odpoveďmi, a rád po hviezdoslavovsky pripína v zátvorkových vsuvkách švižké poznámky, odraz živého pohnutia k hlavnému toku deja; rád má odaický počiatok, apostrofu; živý prúd reči, prudký spád dialogu prerýva vo verši, roztínajúc ho na niekoľko častí; má záľubu vo výkrikoch a citoslovciach („jaj, hanba! a tu — ruža — hrúza! — hach, sem!“); spôsob jeho reflexie, ktorou predmety ožívajú a básnik sám mieša sa medzi ne, premeňuje dej v rozhovor, námietky vnútra i kritiky prenášajúc v rozhovor s Múzou, je hviezdoslavovský, práve ako ustavičné pobádanie mládeže, láska k nej; a po Hviezdoslavovi, majstrovi slovenskej formy lyrickej od znelky, madrigalu až po ghazel, pestuje terciny, formu

najlepších svojich sonetov, stancu a sestinu. Ale pri tom všetkom cítime, že je tu len nasledovník veľkého básnika, bez prudkého víru jeho obraznosti, bez záplavy básnických obrazov a strhujúcej moci básnického ducha, otriasajúceho, znepokojeného, hrúžiaceho sa s lačnou prudkosťou do hlbín duše a priepastí vesmíru. U Sládkovičova prevladuje všade skôr pokoj, rozvaha, smier. Je skromný, slastné okamihy tvorčieho oduševnenia mu boly „sviatočné chvíľky“; vie, že sa mu nedostane venca slávy: „mne potrebou bol spev a liekom, zas svetlo“. Je vyvolencom Múzy, ale jeho vzory Petrarka, Shakespeare, Dante sú nedostižné, a tiež tak unikajú mu Puškin, Kollár, Hollý; preto „len tiško, skromno, beznáročno zneje tón, vylúdený zo strún mojej lýry“. Úkol básnikov je veleslávny: „je pevca kahan zapálený, čo svieti, svieti — pri tom však sám stráda, ztráca“. Márne odmieta náruč Múzy, aby spieval uväzneným svojho rodu; cíti výčitky, že „zlenivel, stlstlo ti srdce, sťažel prózou duch, chlebová postať drápom železným ťa zachytila“, a uvedomuje si, že národu slúžiť treba podľa možnosti: „zobúdzať zo spánku, kriesiť duše z mŕtvoty, cestou prez púšť v zasľúbenú zem do taktu spievať čulý na pochod hneď útechou, hneď liekom hoji-

vým sa ozvať, hneď zas tónom válečným, a v srdciach nietiť dobrých citov plam".

Jeho početné verše, ktoré od polovice 80-tych rokov vychádzaly v Černokňažníku, Slov. Pohľadoch, Cirkevných Listoch, Stráži na Sione, Dennici, Nár. Novinách a i., — deťom vydával časopis *Noviny Malých,* kam ukladal svoju detskú poeziu — vyšly v dvoch sbierkach „Ratoliestky z hory Olivetskej. Nábožné básne a piesne" (Lipt. Sv. Mikuláš, 1903) a „Verše I." (Trnava, 1918). „Ratoliestky" obsahujú sviatočné a slávnostné adventné tóny a vianočné hymny, obrázky z biblie so vzťahmi k vlastnému národu, ódy, dumky, biblické sonety a nábožné piesne, ktoré sú písané bibličtinou, českou bohoslužobnou rečou na Slovensku. Básnik látkami biblickými povzbudzuje, teší, roznecuje a naplňuje pevnou, jasavou vierou v budúcnosť; píše na motívy Vpred, Len vozvýš, S námi jest Bůh silný. Také motívy objavujú sa u básnika národnej viery i v druhej sbierke: Nebojme sa, bratia! Žiť chceme! Hor sa junač! Vrah svojím náporom len zaoceľuje mäkké srdce trýznených, sám sa vysilí. „My — verterúče zmocnieme — pred nami slávny cieľ, tôť jasá, kynie". Básnik preto prudko sa stavia proti apatickému snívaniu slovenskej nečinnej

zamĺklosti a trpnosti. Národ mu je palmou, ktorú treba zaťažiť bremenom, aby nezakrnela; treba burcujúcich, silných, strastných otrasov: „nám potrebná je strasť i rany pádné i bôle žravé v duši hlbinách“, „nám nebezpeč len kynie z pokoja“, „len z bojov, bôľov, silných potrasení sa rodí život, sláva, veleba“. Sládkovičov javí sa tu dobrým psychologom i lekárom národným. Jeho epika od biblických námetov rada sa vracia k rodinným genrovým obrázkom a najviac podľa vzoru maďarského básnika Tompu k ľudovým povestiam, bájom a balladám (Čudesná studienka, Cvetkino stádo, Husári v Sitne, Podivný zvon, Nekrstenec, Skamenelý, Jano Poľahovák a i., Sl. Pohľady, 1903—7), ktoré dosiaľ čakajú na oslobodenie z časopiseckého zakliatia práve tak, ako básnikove preklady Schillerovho „Vil. Tella“ a Goethovho „Fausta“, i rukopisné preklady z ruských, nemeckých a maďarských klassikov.

Široký verš Hviezdoslavov, jeho reflexívné odbočky a námety z biblie i ľudu na povzbudenie národného citu, jeho stance objavujú sa tiež vo vážnej poezii *Vrbického* (P. P. Zgútha, nar. 1863 vo Vrbici pri Lipt. Sv. Mikuláši, býv. učiteľa v Mošovciach, teraz školsk. inšpektora v Turč. Sv. Martine), tak ako sa ozývajú prvky ľu-

dovej piesne v jeho lyrike, roztrúsenej po ročníkoch Slov. Pohľadov, Dennice; Živeny, Pri Kozúbku (zábavnej prílohy k „Obzoru"), Rovniankovho Národného Kalendára a i. Ale i Vrbickému je poezia len chvíľou občasného sladkého vytrženia, ktoré stupňuje príroda svojim kúzlom: „Tak dobre, sladko zavše padne zanechať úzky chyžky svet, zaplašiť žitia chvíle zradné, z všednosti vtrhnúť bezodkladne v sieň krásy, ktorá nezná bied".

Z básnikov, ktorí prenikli skôr svojou dokonalou formou, než silou svojho básnického vzletu, menovať treba *Tichomíra Milkina.* (Jána Donovala, narodil sa r. 1864 u Donovalov, jeho otec bol baníkom. Študoval na gymnáziume v B. Bystrici, v Trnave a Ostrihome, tu už začal po slovensky veršovať. Na bohosloveckých štúdiach v Ostrihome pre čítanie Slov. Pohľadov bol vyšetrovaný, jeho druhovia boli vyhodení. Ako kaplán účinkoval v Radošovciach, kde začal písať do Katol. Novín a Slov. Pohľadov, odtiaľ bol preložený do Gbelov a potom do Šaštína. Ako administrátor bol v Brockom, v Dojči a vo V. Koválove, od r. 1902 je r. kat. farárom vo Smolinskom). Ako znalec antickej poezie a prekladateľ Iliady, obnovoval antické strófy lyrické vo svojich ľúbostných, náboženských

a reflexívnych veršoch, pestoval legendárnu látku i genrový obrázok a hlavne básnickú epištolu, v ktorej neraz účinlivým spôsobom dotkol sa otvorených rán slovenského národného života. Jeho verše, dokonalé formálne, postrádajú pravého básnického posvätenia: Milkin nimi skôr vyplňoval medzeru na národnej roli, než plnil umelecké poslanie. Vychádzaly v Slov. Pohľadoch, Kat. Novinách, Osvaldových sborníkoch „Tovaryšstvo“, zaplňovaných príspevkami katolíckych pracovníkov slovenských, a najviac v Osvaldových Literárnych Listoch, jedinom, dnes už zaniknutom slovenskom, iba kritike venovanom časopise, založenom proti oficielnym Slov. Pohľadom; v nich Tichomír Milkin uverejňoval svoje pozoruhodné kritické rozbory súčasnej slovenskej tvorby, svoje štúdia zo slovenskej prozódie a svoje úvahy o básnictve, ku ktorým prameňom boli mu klassikovia a nemeckí básnici. Ako kritika vážilo si ho i mladé pokolenie Hlasistov, pokladajúc ho uprílišneno za najlepšieho kritika z mladšej generácie slovenskej (Hlas I). O kritické ocenenie Hviezdoslavovej poezie získal si Tichomír Milkin nemalú zásluhu, poukážuc neraz i na jeho vady a zdôrazňujúc potrebu štúdia jeho reči, ktorá tvorivým spô-

sobom obsahuje v sebe i mnoho neslovenských prvkov.

Vedľa Tichomíra Milkina antikizujúce, neživotné postoje, anakreontická poezia, štúdium antických strof a vliv Hviezdoslava javí sa tiež u básnika z najmladšieho pokolenia *Hájomila* (dr. Bohuš Klimo, advokát v Lipt. Sv. Mikuláši); ale zdá sa, že tu látka i umelý, široký, starodávny verš je len omylom básnikovho vkusu, milujúceho ducha idýll Hollého a prikvetnatý štýl. Ostatné svoje verše („Z ruských hôr", Slov. Pohľady 1916) Hájomil venoval námetom zo svetovej vojny a slovenských bojísť.

Zvláštnym, radostným optimizmom naplnené je životné dielo významnej slovenskej spisovateľky *Ľudmily Podjavorinskej* (pseudonym Ľudmily Riznerovej). „Môj život bol a je plný krásy, ktorú čerpám z prírody, z poezie, z kníh a z duší ľudí peknoduchých, — ale na udalosti a zmeny náramne chudobný. Telesne bola som vždy veľmi slabá, veľa som chorľavela a to viazalo ma na najužší kruh rodinný. Žijem s rodičmi, otec má 81,* matka 77 rokov a už slávili 60-ročnú pamiatku manželstva. Som veľmi spokojná, veľmi sa rada smejem a nikto nemá také

* Otec odvtedy, ako toto bolo písané, už umrel. *Red.*

krásne kvety a takú džbánkami, kvetami a výšivkami vyozdobenú, slniečkom vyžiarenú izbičku, ako ja". Narodila sa roku 1872 v Horných Bzinciach (v nitr. župe), ktoré ležia v malebnej dolinke, ohraničené s jednej strany vysokým vrchom bukami porasteným, s druhej strany velebnou, s Moravou hraničiacou Javorinou: odtiaľ je spisovateľkin pseudonym. Jej otec, Karol Rízner, starší brat známeho slovenského bibliografa, bol učiteľom v básniarkinom rodisku, kde už od nepamäti i prapradedovia toho rodu učiteľovali. „Zrodila som sa medzi ľudom, vyrástla a srástla s ním s celou dušou. A keďže som svoje piesne, jednoduché a prosté formou i obsahom, začala písať v svojom 14—15. roku, keď som žiadneho vyššieho vzdelania nenadobudla, i tieto moje tvorby čerpala som rovno zo styku so spevavým ľudom, z krásnej horskej, detskej duši blízkej prírody. A dľa toho má sa merať i celá moja spisovateľská úroveň a jej značenie vzťahom na ľudovú spisbu".

Verše počala písať r. 1888, hneď na to vznikaly jej drobné črty humoristické, poviedky, novelky a besednice. „Ta doba, v ktorej som vystúpila na verejnosť, bola na Slovensku osvetove i politicky mŕtvou dobou. Slovenský národ nemal ani jednej strednej

školy, mládež slovenská utiahnutá bola do škôl cirkevných, i to len evanjelických, lebo rím.-kat. ľudové školy boly už väčšinou poštátnené a zmaďarizované, alebo len zanedbané. Život národa prejavoval sa jedine literatúrou — niekoľko časopismi a 1—2 knihami, ročne zjavivšími sa na slovenskom trhu. Redaktori pracovali takrečeno zdarma, časopisy a knihy vydávané boly s opravdovou obetou. Belletria živorila — za články politické pôvodcovia i redaktori boli zatváraní a všemožne prenasledovaní. Niekoľko mesiacov, ba i rokov väzenia za článok pravdy bol jediný honorár, na ktorý spisovateľ mohol počítať. Nuž nie div, že sa kruh spisovateľov nešíril — každý článok bol vzácnosťou redaktorovi i čitateľovi. A čo bolo najhoršie, písalo sa všetko na objednávku (belletria). Čo redakcia potrebovala, objednala si u niektorého spôsobného dobrého človeka. Takouto ochotnou, ustavične požadovanou pracovnicou bola som i ja. Tak nemohla som nikdy písať pre svoje potešenie, pre seba, ako štúdium z dobrej vôle.“

Tým spôsobom vznikaly verše Podjavorinskej, jej besednice, poviedky, novelly, humoresky, poučné články, úvahy, ktoré sú roztrúsené po časopisoch slovenských doma

i v Amerike, kam za 15 rokov dopisovala do „Amerických Slovenských Novín“, orgánu Národného spolku amerických Slovákov. Tiež do „Českého Lidu“ prispievala piesňami, sobranými vo svojom rodisku. V poslednú dobu písala najmä verše pre deti a úvahy o ženskej výchove. Bola činnou i v živote národno-spoločenskom, účinkovala medzi školskými deťmi pohádkou, povesťou, medzi staršími dedinčanmi knihou, novinami, poučením. Pri voľbách vo škole sbehávaly sa nitky národného presvedčenia, ktoré bolo vtedy na Slovensku prečinom, vlastizradou. Bola tiež odsúdená do väzenia a na peňažitú pokutu za protivládnu agitáciu medzi ľudom, ale potom oslobodená vyššou inštanciou. Krátko pred vojnou opustila so svojimi rodičmi rodnú dedinu a presťahovala sa do Nového Mesta nad Váhom. „Ale ako by som svoje piesne bola nechala tam pod dumnou Javorinou . . . Mimo detských veršov za posledných 9 rokov nenapísala som ani jednej básne. Až teraz po tieto dni začínam znovu! V žiarivom úsilí mnou tak ťažko želanej národnej slobody, tak sa zdá, opäť rozzvučí sa prostá strunka mojej duše. Ač i mladosť i dobu piesní mám dávno za sebou, s mladistvým zápalom kochám sa v šťastí slovenského národa, v živote prírody

i v kráse života, ktorý ľúbim s celou vrúcnosťou svojej duše".

Podjavorinská je prvá básniarka slovenská, ktorá mala úspechy; pred ňou síce objavily sa za doby Štúrovej ženské pseudonymy, ale zapadly bez ohlasu rovnako i pseudonymy osemdesiatych rokov (M. Javorinská). O prvej sbierke jej mladistvých veršov „Z vesny života" (1895) strhol sa i literárny boj, ale i protivníci uznávali krásnu lyriku jej drobných piesní, prostú, úprimnú naivnosť vrúcneho citu, aký vybušuje z jej ľúbostných básní. Svoje piesne nazýva „dúbravy lesnej kvietok drobnolistý"; prevladujú v nich ľúbostné motívy rozjasané, humorom žiariace i sentimentálne prenežnené svojou rozbolenosťou a svojimi naivnými zdrobnelinami, prírodné motívy a básne vlastenecké ideálneho vzletu, miesty však nedokonalej formy. Niektorý motív spracovala podľa lyriky Petőfiho, inde objavuje sa ohlas známej nálady jasennej z Erbena: „Jasenné vetry po doline dujú, oprchlé stromy striebri inovať, vŕšky sa v lunistý závoj zahaľujú, v smútočný jaseň odieva sa šat". Ostatné verše Podjavorinskej, v ktorých sa zračí jej vývoj od ľúbostnej piesne, zhudobnenej Mik. Schneiderom-Trnavským, k pokusu o básnickú poviedku rázu Puškinovho,

písanú ľahkým, plynným veršom a iskriacu duchom, a k vážnej reflexii, ktorá neraz znie tónom Macharovským a užíva Macharovho rázovitého verša i strófy, vyšly len v časopisoch (Slov. Pohľady, Dennica, Živena, Černokňažník, Pri kozúbku, Pod lipou, Amer. kalendáre, Nár. Noviny a i.), a čakajú na súborné vydanie, ako i jej próza. Základným jej motívom zostáva sladká voľnosť a čistá radosť zo života: „Som voľné decko prírody“ — „Je sladko byť a žiť“. Pravá báseň podľa nej sa rodí z rozbolesteného citu. Je ako škovrán, spieva po svojom, márne chce sa vycvičiť básnickou školou, ktorou sú jej Cymbal a husle, Stesky Hviezdoslavove, Vajanského Zpod jarma, Čechove Písně otroka a trpký sonet Macharov („Poza školu“, Slov. Pohľady 1906). Nepochybné je však, že svojimi prekladmi z lyriky juhoslovanskej (Šim. Gregorčič, A. Aškerc, Branko Radičevič, L. Kostič), ruskej (Peter Bykov, A. Majkov, Puškin) a italskej (Petrarka) básniarka vytríbila svoju formu i myšlienku.

Väčší význam než verše majú Podjavorinskej poviedky a novelly, ktorými zaujíma význačné miesto v rozvoji slovenskej literatúry. Prvé jej práce nesprostily sa akejsi rozmäklej sentimentálnosti, ale Podjavorinská

skoro prebila sa k jadrnému, pevnému tónu a k prekvapujúcemu umeleckému líčeniu ľudového života dedinského, uvedomujúc si pálčivé jeho rany a s nemilosrdnou dôslednosťou ich zobrazujúc. Už poviedka „Protivy“ (1893, preložená toho samého roku do slovinčiny), ktorá za vzor mala „Obrázky“ G. Preissovej, vybrala si zvláštny námet, lásku židovky k dedinskému šuhajovi a jej pomstu, a ukázala v celej nahote nemravný vliv slovenského žida, ktorý ssaje ako pavúk z dediny a ožobračuje ju. Kým Vajanský postihol židovský problém slovenský nadhodiť len mimochodom v niektorej postave svojho románu alebo v sožieravej úvahe, Podjavorinskej poviedka „V otroctve“ (1905) nakreslila so zdrcujúcou objektívnosťou najkrutejšie poddanstvo, v akom slúži slovenský človek u židovského panstva. V niektorých jej prácach, namerených proti alkoholizmu a židovským krčmám, zvíťazila ušľachtilá tendencia nad umeleckým podaním látky („Kde sa vzal“, 1906, „Otrok“, 1914). Ľud dedinský, jeho život, cítenie a spôsob myslenia Podjavorinská zná dokonale. Často sa zamýšľa nad jeho bolesťmi, nad odrodilstvom dedinských synkov, ktorí v meste zbohatli a zapierajú tam svojich otcov („Nad hrobom“); pokúša sa

po vzore K. Světlej riešiť psychologické záhady („Za ideálom“), ku ktorým zavše rada odbočuje, ako v pokuse o kresbu duševných stavov suchotinárskeho, blúznivého mladoňa, hudobníka („Dozvuky“). Medzi najlepšie práce Podjavorinskej patria však ľudové kresby, čo z nich vyžiaruje jasný, temer kukučínský humor (zväčša podpísala ich pseudonymom *Nechtík*), či už líči zápas dvoch dedinských sokov o hlásnictvo a ich voľbu („Sokovia“), či podivínsky typ dedinský, obrázok života prievozníckeho („Na prievoze“), či kúpu zbedovaného koňa a nesnádze dedinského strýka s ním („Fako Ďura Kotúľku“), alebo statnú, ráznu ženulvicu dobrého srdca („Žena“). Široký obraz dedinského života slovenského s krásnym zachytením starobylých zvykov, do ktorých zasahuje už rozklad, pričinený cudzími živlami, s prehĺbeným vylíčením bludného vzájomného odcudzenia dedinských manželov, vyvolaného intrigou z pomsty, podala obsiahlá novella „Blud“ (Letopis Živeny 1906), ktorá neraz svojím líčením a pojatím pripomína našu Kar. Světlú.

III.

Umelecké obrodenie a prehĺbenie slovenskej literatúry vlivom ruského a českého realizmu preniká najprv v diele *Martina Kukučína;* ním vyvrcholuje sa dosavádna krásna próza slovenská. Z jeho poviedok, prekladaných do poľštiny a srbštiny, ovanie ťa milá teplá, srdečná vôňa slovenského kraja; počuješ v nich tĺcť slovenské čisté srdce a vnímaš rýdzosť jeho myslenia; bezprostredne poznávaš život oravskej slovenskej dediny, zamyslíš sa nad tieňmi povahy ľudovej, ktorú t Kukučín líči svojím jemným, cez slzu sa usmievajúcim humorom. Podivíš sa myšlienkove a mravnej hĺbke Kukučínovho románu, dávajúc sa strhovať jadrným, zdravým umením jeho slova, ktorého kúzlo záleží v prostote a úprimnosti. Slovom, cítiš, že hovorí k tebe slovenský *klassik*. Jeho pohnutý, temer dobrodružný život nie je bez zaujímavosti. Potomok oravskej sedliackej, pôvodom zemianske

rodiny (vl. menom *Matej Bencúr*, narodený r. 1860 v Jasenovej) zdedil po svojom otcovi zdravý humor, ktorým si osladzoval svoju biedu na štúdiach vo V. Revúci, Turč. Sv. Martine, Baňskej Bystrici, ktoré padly do doby prenasledovania a zatvárania slovenských stredných škôl. Po štúdiach na učiteľskom ústave v Kláštore pod Znievom stal sa roku 1879. učiteľom vo svojom rodisku, ale pri tom súkromne študoval, r. 1884. dokončil v Šoprone oktávu na gymnáziume a odišiel do Prahy študovať lekárstvo. Pobyt v Prahe (1885—1893) účinkoval blahodarne na duševný rozvoj mladého slovenského spisovateľa, ktorý vystúpil na verejnosť r. 1883. svojou črtou „Z hradskej cesty", čerpanou zo života statočného dedinského cestára. Prebíjal sa v Prahe síce dosť ťažko, ale vprostred nového myšlienkového a umeleckého ruchu vyhranily sa Kukučínove schopnosti a vyrastaly jeho najkrajšie novelly.

V popredí záujmu Bencúrovho stojí ruský realistický román, najmä Gogoľ a Tolstoj, tiež tak české dráma a mladá česká spoločenská poviedka realistická. Uvažuje o podstate a význame pessimizmu v literatúre, o národnom dramate, o význame divadla, o zanedbanosti slovenskej ženskej intelligencie, o tvorčej čin-

nosti a zodpovednosti spisovateľa, o význame satiry pre slovenský život, o kritike a jej smysle, mravnej hĺbke ruského realizmu a umenia Gogoľovho, Tolstého a Turgenievovho, pri čom cíti odpor k Zolovmu naturalizmu, o Ibsenovej „Nore“, o slovenskom novinárstve, otázke prekladovej, o spisovnej reči a jej obrodení rečou ľudovou, o štúdiume kultúrnej historie a národopisu — a všade dostáva sa k jadru otázky, účinkujúc povzbudzujúcne na svojich druhov. O živých bolestiach slovenských hovorí otvorene a priamo. „Náprava nestane sa žiadnymi rezolúciami, ale len vtedy, keď sa prebudí náš národný život, ktorého sa musíme v prvom rade zúčastniť my a tak ukázať druhým príklad! Náš jediný cieľ je pracovať na náprave nášho národného života.“ Kukučín vlivom českého prostredia ostro vystúpil proti spoliehaniu sa na zemianstvo a na pomoc od vonku. Idea národná mu je výrazne demokratická. Stavia sa proti každej náhodilosti úspechu. „Lebo výlučne to má cenu, k čomu prídeš vlastným trudom, na čom sú stopy tvojho znoja. Ostatok rozfŕčkáriš nemilobohu.“ Ani poddaným nebolo na osoh, ak im svoboda spadla náhle s neba. Národ si jej nevedel oceniť, dostal ju darmo, hazardoval s ňou a z panského poddanstva

dostal sa do druhého, ešte horšieho — do krčmárskeho. Dočasne síce môžu účinkovať na osud národa mimoriadne prípady, obraty, náhody, šťastné vonkajšie okolnosti, ale trvale iba vtedy, ak je sám národ zdravý, aby ztrávil a zažil svoje šťastie; lebo národ znesie len toľko svobody, pre koľko svobody je zrelý. „V akej miere prichodí ľud k povedomiu, v takej miere padajú s neho putá, keď i nie tie vonkajšie, aspoň putá duševného otroctva. Nuž tam nachodíme ťažisko celej otázky: *ľud*. Nuž treba oprieť všetky dvíhadlá, aby sa prebúdzal z ťažkého sna samozabudnutia.“ Kukučín, vážený od svojich mladších druhov, vedie ich správnou cestou, ktorou sa pozdejšie uberali zakladatelia „Hlasu.“

V Prahe prežíva výstavu r. 1891., všímajúc si zo záujmom, ako bývalý učiteľ, vo svojich referátoch pokroku českého školstva i príprav na národopisnú výstavu. Horlive píše do slovenských časopisov, ale stáva sa i českým prispievateľom Šimáčkovho Světozoru, Květov, Jarého věku a Nivy, píše do Času i Národních Listov. Prekladá z ruštiny obľúbeného svojho Gogoľa, tlmočí so Šrobárom „Kreutzerovu sonátu“ a vždy znovu sa vracia ku svojej oravskej dedine, kresliac s nevyrovnateľným majstrovstvom čistého, jasného a pre-

nikavého zraku ľudové typy slovenské a obrázky z dedinského života, ľahko nadýchnuté a dýchajúce sviežim rozmarom. Pre poznanie oravského človeka, úprimného, zbožného, oddaného, veselo až k ľahkomyseľnosti mudrujúceho, sú Kukučínove poviedky, ešte z časti rozsiate po kalendároch a časopisoch, vzácnym prameňom.

Hneď z počiatku, v prvom, *oravskom údobí* svojej činnosti Kukučín je celkom ponorený do života oravskej dediny, v jasných obrázkach, fotografiach črtá jej život, zbavujúc sa romantického zafarbenia a rozcitlivenosti, ktorá sa prejavuje v jeho prvej práci zo života mladého zemana-remeselníka (zemanov líči Kukučín, podobne ako Hviezdoslav, v ich úpadku), horko sklamaného vo svojich ľúbostných citoch („Čas tratí — čas platí"). Kukučín verne zobrazil rad dedinských postáv (podnes sú v Jasenovej známe modelly jeho poviedok) a zachytil množstvo starobilých zvykov: prípravy statočného gazdu na jarmok s junci („Na jarmok"); pokúšanie židovského kramára dedinskou mládežou („Dedinský jarmok"); dedinské obyčaje na Ondreja; víťazstvo mladej lásky proti vôli rodičov („Máje); dedinský hajtman; panský hájnik; lstivý cigáň; obecné trampoty; štedrovečerné zvyky („Hody");

podivínstvo bývalého krajčíra v mestečku („Susedia“); rozlúčka a odchod malého dedinského chlapca na remeslo („Z teplého hniezda“); sedliacke stavanie na svitaní a vzájomné figliarstvo manželov („Na svitaní“) — to všetko sú utešené, chutné obrázky *skutočného* slovenského života. Zdravý humor Kukučínov preniká v nich, najmä v komickej kresbe kulhavého, úbohého Adama Krta, ktorý si rád zazdravká, tak že i jalovica na jarmoku kúpená mu od krčmy zmizne („Rysavá jalovica“, 1885); chýrna je i vernosť tohto typu, ktorá temer pripravila mu v Jasenovej nepríjemnosti.

V pražskom údobí Kukučín prehlbuje svoje umenie kresbou zvláštneho duševného života zakrpateného husiara („Neprebudený“) a okrem ľudových kresieb („Na Michala“, „Sviatočné dumy“, „Tiene i svetlo“, „Na prielohu“, „Dedina v noci“ a i.) počína čerpať zo svojich rozpomienok na mladosť („Visitatio canonica“, „Před zkouškou“, „Když byl Matěj malý“) a na študentské časy („Veľkou lyžicou“, „Zpod školského prachu“, „Do školy“), spojujúc ich s ľudovým životom („Na obecnom salaši“, „Tichá voda“). Utešene rozpráva o študentskom živote revúckom v novelle „Mladé letá“ (1889); stvoril tu krásny obraz, rovnocenný Jiráskovej „Filosofskej historii“. Život

mladého učiteľa na dedine, jeho hľadanie smyslu života a splývanie s ľudom opisujú „Vianočné oblátky“ (1889). Známy cyklus Šimáčkových poviedok „Ze zápisků Ph. St. Filipa Kořínka“ a jeho pohľady do pražských rodín účinkovaly na novellu „Zápisky zo smutného domu“ (1894); sú ohlasom jeho duševnej nálady pred rigorózom a líčia hynúcu rodinu, ktorej niet pomoci (jeho domáca na Vinohradoch sa zošalela). Vracajúc sa často k pražskému životu študentskému, našiel preň svoj charakteristický úsmev („Slepá kura a zrno“, „Na ľade“). Ale v Prahe zkrsly i jeho jasné, utešené obrázky slovenského ľudového života („Dedinský román“, „Zakáša, darmo je“, „Rekrúti“); s rozkošou tu ako milú rozpomienku na radostný pobyt v Honte na Almáši vykreslil týp verného, mäkkého, prostodušného sluhu príliš skleničke oddaného („Mišo“), týp, ku ktorému často sa s obľubou vracia; ale i s mužnou odvahou realisticky odhaľoval tiene dedinského života, chmúrne udalosti na dedine za cholery r. 1874 („Dies irae“). Rád kreslil ako Kar. Světlá i rázovité, svojské postavy dedinských žien, rychtárok, ktoré svojou vôľou a rozhodnosťou premáhajú i mienku obce („Pod vládou ženy“, „Dve cesty“ 1892). Zato len výnimkou objavuje sa u neho ma-

ďarónska malomestská spoločnosť („Na podkonickom bále"), alebo ľahkomyseľný vypínavý zeman so svojou lesklou biedou a spoliehaním sa na dedictvo („Keď báčik z Chochoľova umre"). Za pražského pobytu zkrslo i jediné drama Kukučínovo, obraz dedinského života „Komasácia".

Novým prameňom jeho tvorby stálo sa *dalmatínske* ostrovné mestečko so svojím rázovitým horvatským obyvateľstvom, zaliate pálčivým slncom a ovievané morským vetrom. Obznámivší sa v Prahe s dalmatským veľkokupcom Didoličom, usadil sa na jeho vnuknutie ako lekár v Selciach na Brači, odkiaľ poznal Hercegovinu a pozdejšie Čiernu Horu. Ražom ho upútaly juhoslovanské patriarchálne rodinné pomery, ktoré poznával zo svojej lekárskej praxi, a svojím majstrovstvom rozvinul pohľady do života a duše svojráznych postáv, s labužníckou temer rozkošou verne zachytávajúc i zvláštnosti ich reči. („Prvá zvada", „Svadba", „Mišo II." a i.). Ako výsledok svojej cesty r. 1898. po dalmatínskom prímorí, Čiernej Hore a horvatských kúpeľoch uverejnil svoje obsiahlé *Cestopisné črty*, samojediné dielo slovenskej cestopisnej prózy presných zrakových postriehnutí, hlbokých psychologických poznatkov a skvostneho vypra-

vovateľského umenia, ktorým všade preniká Kukučínov humor a jeho jemná ironia. Ohnivé do popredia vystupuje tu Kukučínovo slovanské cítenie, živené hrdinskými povahami juhoslovanskými i jeho porovnávajúcimi rozpomienkami na domov, Prahu a české pomery. Zo života horvatského ostrovného mestečka čerpá látku i vrcholný román Kukučínov *Dom v stráni* (1903—4), v podstate líčiaci márny pokus o splynutie dvoch rodov, šľachtického a sedliackeho. Mate Berac, horvatský sedliak bohatého vnútra a prísnych životných názorov, láskavý otec, dívajúci sa hlboko do duše svojich detí a vznešená šora Anzula, sebavedomá zemianka, neobmedzená vládkyňa, milovaná, obávaná i ctená svojimi poddanými, jemne krotiaca rozmary svojho ľahkomyseľného, ale dobrého syna, stoja v popredí deja, v ktorom dozreli Kukučínove životné zkúsenosti, názory na pravý pokrok a zvelebenie ľudu, neraz zastreno od mora adressované do vlasti pod Tatrami. Vzácne umenie psychologické, majstrovské líčenie a strhujúca moc vypravovateľského nadania, aké bohate prejavil Kukučín v tomto diele, neboly posiaľ v slovenskej próze prevýšené. Ale Kukučín umĺkol na škodu literatúry. Pre nevďaku obyvateľstva pri voľbách k spriaznenej rodine Didoličov-

skej opustil Selce, a, nechtiac sa doma vydávať prenasledovaniu, odišiel r. 1907. do zeme budúcnosti, Južnej Ameriky. V Santiagu na staré dni študoval španielsky, robil znovu lekárske rigoroza a usadil sa na najjužnejšom mieste Chily, v meste Punta Arenas, kde žije skoro štvrtá časť (asi 3000) dalmatských Horvatov. Tam za vojny prežíval svoje úzkosti a rozčulenia — „bitka pri Falklande nebola ďaleko od nás, „Dresden“ bol tuná a za ním anglické lode“ — nemajúc zpráv o otčine, zachytený do tuhého zápasu s intrigami miestnych silných Nemcov, stojac ako predseda juhoslovanského komitétu v čele akcie, ktorá dala Trumbičovi na päť millionov korún. Pre amerických Juhoslovanov za vojny má slová najvyššieho uznania: „— poznal som ich, že sú to všetko znamenití ľudia, na ktorých môže byť ich národ pyšný. Baburizza ledva skončil dedinskú školu a ten človek môže obcovať, ako i obcuje, s diplomatmi a ministrami a vyniká všade vzdelaním a uhladenosťou.

Je to najkrajší kvet dalmatskej nadanosti, ktorý sa tu rozkvitol pod cudzím nebom a v cudzej pôde ako dôkaz, že Slovan je schopný, ako máloktorý národ na svete.“

Svoju harmonickú povahu Kukučín objasňuje vlastnými slovami: „Ja som človek povahy

veľmi húževnatej — čo ako smiešno sa to v ústach doktora vyníma — človek, ktorý verí v Boha a spolieha naňho, že on vie najlepšie, čo k nášmu slúži dobru, nech on sám riadi tedy tú krehkú loďku mojej existencie. A ver mi, nikdy nedoľahol na mňa okamih zúfania ani beznádejnosti ani tu, ani nikde. Ja som dnes tuná tak veselý, bez všetkej afektácie veselý, ako len človek beztarostný môže byť veselý, človek, ktorý nesklamal sa v ničom, ani v jednej svojej nádeji, ba prijal storáz viac, než zaslúžil, a desafráz viac, než sám očakával."

Druh Kukučínov, ktorý s ním vydal r. 1886. „Slovenské besiedky", učiteľ *Anton Bielek* (1857—1911), neprávom zabúdaný slovenský poviedkár, ťažko sa prebíjal životom. Zavčasu osirel, tetka, ktorá ho vydržiavala na gymnáziume v Kláštore pod Znievom a Ostrihome, prišla o majetok. Bielek odišiel na štátny učiteľský ústav v Kláštore, kde mal celé zaopatrenie, ale bol po dvoch rokoch vylúčený pre svoje smýšľanie, hoci bol prvým žiakom. Zkúšku dospelosti vykonal súkromne. Ako učiteľ písal do Sokolíkovej „Včelky", potom do Národných Novín a Slovenských Pohľadov. Vzbudil pozornosť maďarských úradov a bol vláčený po zastrčených učiteľských staniciach.

Opustil, ako Kukučín, učiteľstvo a šiel za správcu tlačiarne a redaktora k známemu česko-slovenskému nakladateľovi K. Salvovi do Ružomberku, nevytrval však, prešiel do Martina do administrácie Národných Novín, založil r. 1897. mesačník „Ľudové Noviny“, ktorému bolo cieľom povzbudzovať občianske sebavedomie ľudu, chrániť ho pred úžerou a nemravnosťou, ukazovať mu cestu k blahobytu (spoluredaktorom bol A. Hlinka), ale po počiatočnom úspechu ako týždenník sa neudržaly. Pracoval za česko-slovenskú vzájomnosť a doma osočovaný, ako redaktor odsťahoval sa do Skalice, ale tlačové processy vyhnaly ho do Ameriky, odkiaľ, bitý osudom a spormi, vrátil sa domov, aby umrel v blázinci pri Viedni. Literárne stojí Bielek svojim dielom na rozhraní medzi romantizmom a realizmom, neraz rušive preniká romantický živel do jeho realistických obrázkov z ľudového života. Vo svojich prvých poviedkach, ktoré si vydobily uznania i vypísané ceny, všíma si slovenských zemianskych statkárov („V zátiší hôrnom“ 1883, „Zpät“ 1884), púta živým vypravovaním, kladúc národnú tendenciu do popredia. Rád má napínavé scény často na úkor umeleckej stavby. Obľúbil si dedinský ľud, pekne zachytil život v slovenskom mlyne („Z dúbrav-

ského mlyna"), prehlboval svoje líčenie krivd, páchaných na slovenskom ľude, ktoré stály sa vedľa volebných obrázkov jeho obľúbeným námetom. Jeho „Besedy" (Slovenský zábavník, 1890), kam prispeli Šrobár svojou veselohrou, T. Vansová, Hviezdoslav, D. Makovický, Jar. Vlček a i., vzbudily pozornosť poviedkou „Z dôb utrpenia"; v nej Bielek vyličil utrpenie slovenských sirôt, násilne odvlačovaných na Dolnú zem na pomaďarčenie. Toho istého roku vystúpil so samostatnou knihou „Obrázky z hôr", ktoré venoval severnej časti Trenčianskej, hraničiacej s Oravou a Haličou, kde podľa jeho domnienky žije rýdzi, čistý, neporušený typ slovenský, urputne vytrvávajúci pri starootcovských mravoch a životných názoroch. V jeho poviedkach neraz prenikajú effektné schválnosti, teatrálny postoj, romantická sceneria. Bielkovi najlepšie sa daria obrázky z prírody, lesa (poľovačky), salaša, ktoré účinkujú svojou sviežou bezprostrednosťou. Vo svojich námetoch niekedy stýka sa s Kukučínom („Kopáč pokladov"), ale umelecky zaostáva za ním; svojimi loveckými obrázkami blíži sa znamenitým kresbám Zechenterovým. Z jeho ľudových poviedok vyniká umeleckým vyvedením i charakteristikou reči obrázok obetovavej ženy, zachraňujúcej svojím utrpením

švagra-vdovca s deťmi pred zkazou krčmy („Na mýlnych cestách“). Bielek písal tiež drobné cestopisné obrázky, národopisné črty a poučné rozpravy, ktoré venoval vylíčeniu chudoby, biedy a židovského neblahého vlivu v Trenčianskej.

Ešte viac než Bielkov, utrpel talent *Gustáva Mašalla-Petrovského* (1862—1916), ktorý svojimi realistickými nábehmi k riešeniu bolestných stránok slovenského spoločenského života vzbudzoval nemalé nádeje. I on, rodák z Petrovca, ako prešovský študent a právnik pre svoje národné smýšľanie vylúčený zo škôl, hľadal zprvu útočište vo Viedni, kde študoval medicínu, súc horlivým členom „Tatrana“ a unikol len odchodom do Ameriky maďarskému štátnemu väzeniu. Za morom živil sa redaktorstvom a spisovateľstvom, podliehal však zhubnému pitiu. Jeho „Novelly“ (1887) odvážlivým spôsobom kreslily erotické problémy a démonickú náruživosť, ale nesprostily sa počiatočníckej tvrdosti; v slovenskej kritike vzbudily odpor svojou nezvyklosťou. Podobne pobúril ju poviedkou „Tri dni z denníka“ (Pamätnica Tatrana, 1890), v ktorej realisticky vylíčil slovenského advokáta-národovca, horliaceho síce pri tokajčine za ľud a jeho povznesenie, ale hneď zatým vo svojej kancel-

lárii bezohľadne zdierajúceho slovenského úboţiaka. Ako redaktor „Slováka“ vydal r. 1894 v Amerike prvú slovenskú knihu, dvojdielny román „Janošík, kapitáň horských chlapcov“, ktorého búrlivý život a desnú smrť opisuje bez umeleckého posvätenia. Zaujímavejšie sú jeho poviedky zo života amerických Slovákov, ktoré súborne vydal v knihe „Zpod závejov amerických“ (1906). Chcel v najlepších svojich poviedkach vyličiť „život ľudu, tretinu celého národa slovenského, tvoriaceho pod závejmi najsvobodnejšej krajiny na svete, ktorá však súčasne má i najviacej assimilačnej, odnárodňujúcej sily“. Bolestné zjavy slovenského odrodilstva, vysťahovalci, trpiaci pre svoje zlé chápanie zasľúbenej zeme, úzkosť o budúcnosť núti ho k výkriku: Späť! „Odlomená vetva nepustí korene a peň vyschne, keď mu vetvy oblámeš . . .“ I Maršall, spisovateľ slovenskej mluvnice pre Nemcov, cítil, že je sám odlomenou vetvou, že jeho americká slovenčina postráda živiacej miazgy domova. Medzi jeho poviedkami upútajú pozornosť obrázky z juhoslovanského života („Prestál próby“), v ktorých sa mu podarilo zachytiť hrdosť a reč srbského vidieku.

Mladí slovenskí spisovatelia s rastúcou úzkosťou pociťovali nedostatok dobrého čita-

nia pre ľud; starosť oň ozývala sa medzi pražskou mládežou v „Detvane“ už za Kukučína, a ešte viac pozdejšie, keď účinkovali v ňom hlavní členovia potomného „Hlasu“. Ten nedostatok ostro vytýkala slovenská kritika: „Aj máme diela, netušené a nesnívané, znamenité, ktoré vysoko povznášajú meno slovenskej literatúry. Ale pri tom nedvíha sa národ. Čo je cieľ literatúry? Dvíhanie osvety v národe. A my už veľmi cítime, že málo, primálo píše sa pre národ — ľud. My lebo nevieme písať pre ľud, alebo hriešne zanedbávame ľudovú spisbu a prepúšťame pole iným; a toto nám už dosť škody narobilo. Zvláštne okolnosti nášho národa nútia nás vysloviť, že nám je milšia prostonárodne písaná knižočka, ktorá dvíha nášho človeka z ľudu, ako najzaujímavejší román, ktorý číta tých sto vyvolených. Týmto ovšem nehovoríme, že nemáme brať ohľad na potreby vzdelaného obecenstva. Keď vládzeme, posvieťme našej intelligencii svetlom elektrickým, ale pri tom nepohŕdajme tou lojovkou, alebo tou petrolejovou lampou, ktorou si náš ľud svieti; radšej starajme sa o to, aby náš ľud mal to svoje svetlo a pomaly privykal k jasnejšiemu“ (Literárne Listy, 1895). Tiež „Hlas“ hneď poukázal na úplný nedostatok kníh pre ľud,

otvorene povedal, že sa nepíše časove, ani pokrokove, a už celkom nie populárne, aby jednak objasnil zlo a jednak povzbudil k práci. Preto večnou, prísnou a bezohľadnou kritikou odhaľoval korene zla, úpadku, a v kritických rozboroch literárnych diel zdôrazňoval myšlienkovú stránku, sociálny a mravný podklad diela, jeho zošľachťovacie prvky. Tým smerom sa nesie tiež činnosť prvého belletristu „Hlasu“ *Jozefa Gregora-Tajovského*. Rodák z Tajova vo Zvolenskej (narod. r. 1874, otec bol rychtárom, remeselníkom, matka z rodu sedliackeho), po štúdiách v Banskej Bystrici a Kláštore pod Znievom po zkúške r. 1893 bol niekoľko rokov učiteľom. Prenasledovaný pre svoju národnú činnosť, po konflikte so školdozorcom v dobe storočnej pamiatky Moyzesovej opustil svoje povolanie a proti vôli rodičov, temer bez peňazí, odišiel do Prahy študovať na obchodnej akademii. Tu za 2 roky soznámil sa s českými spisovateľmi, poznával chtivé nové pomery, ktoré mu otvárały oči, a bol jednou z vodcovských hláv „Detvana“. Doma ako úradník banky Tatry účinkoval v Nadlaku a Prešove, kde so svojou ženou Hanou — rod. Lilgovou — spisovateľkou, bol prvým slovenským priekopníkom, ku ktorému hrnuli sa sedliaci, ne-

dbajúc na odpor maďarských četníkov. Pri tom dokonale poznávajúc ľud, bol literárne činným, a riadil Páričkovu Knižnicu. Z Prešova dostal sa do Turč. Sv. Martina, stal sa tajomníkom slovenskej národnej strany, precestoval a organizoval celé Slovensko, bol uvedomelým hlásateľom jednoty česko-slovenskej a redaktorom „Hlásnika“. Na jar 1915 musel odísť na bojište ako obyčajný vojak, pri čom mu odopreli i dobrovoľnícke pásky; v zajatí a po utvorení ruských legií bol jedným z najhorlivejších slovenských pracovníkov, redaktorom „Slovenských Hlasov“ v Irkutsku, spolupracovníkom irkutského „Československého Denníka“, vydavateľom „Knižnice Slovenských Hlasov“ a autorom populárnych brožúrok pre slovenských legionárov. Vrátil sa ako kapitán ruských legií na sklonku r. 1919 do vlasti, žije teraz v Bratislave, majúc na starosti slovenskú tlačovú kanceláriu.

Tajovský, ktorému vzorom bola mravná opravdivosť ruských realistov a umenie *Čechovovo,* vlivom českého prostredia stal sa uvedomelým, sociálne cítiacim slovenským spisovateľom. Ide až na koreň zla, s prísnou dôslednosťou, ako lekár, nebojí sa zlo odhaliť v žiadnej forme, ale vždy chce vyvolať nápravu. Jeho stručné črty zhustenou, prostou

formou predvádzajú jatriace sa bolesti slovenského ľudu a z nich temer kričí snaha upozorniť, prebudiť, hojiť. Jeho humor je trpkastý, ironia bolestná. Ľudové opilstvo, hľuzu židovského úžerníctva, neuvedomelosť, netečnosť, bezútešnú tuposť ľudu líči otriasajúcimi dokladmi. Ale v šedi poviedok neodolateľnou silou zhusteného, zkrátkového umenia Tajovského strhnú ťa obrázky slovenskej ľudovej duše, až k plaču dojemnej svojou oddanosťou, svedomitosťou a dobrotou („Horký chlieb", „Mamka Pôstková"). Tie, pravda, neobjavujú sa v jeho prvotinách („Omrvinky" 1896, „Z dediny" 1897), lež prehlbujú sa vlivom pražského pobytu v knihách „Rozprávky" (1901), „Besednice" (1904), „Smutné nôty" (1907), „Zpod kosy" (1910) a „Trpky" (1911). Jeho povolanie doviedlo ho ku kresbe plastických volebných obrázkov a účinlivých sociálnych čŕt zo vzťahov banky k chudobnému človeku. Pobyt v Rusku a na Sibíri vyvolal rad jeho poviedok, ktoré zčiastky vyšly knižne („Na front a iné rozprávky", 1920) a návrat domov krásne besednice „Do vlasti"; v nich opísal túhu sibírskych legionárov po rodnej zemi a s jadrným rozmarom rozpráva svoje zkúsenosti cestovné z Japonska i Ameriky. Sociálny, výchovný prvok preniká v početných

dramatoch Tajovského, ktoré svojou realistickou kresbou, spádom a účinlivosťou deja, ale i jednoduchosťou patria k najvážnejším dnešným slovenským divadelným hrám; z nich vynikajú sociálnym cítením a dramatickým účinkom „Matka“, „Statky-zmätky“, „Hriech“ a aktovka z robotníckeho života „V službe“.

U Tajovského neraz vystupujú do popredia zvláštnosti zvolenského ľudu vedľa vlatností ľudu iných krajov slovenských; objemnú oblasť ľudového života (Gemer, Liptov, Trenčianska, Dolná zem) opisuje v svojich rozprávkach *Ján Čaják*, ktorý napísal aj prehľad súčasnej literatúry slovenskej do Letopisov Matice Srbskej a vytlačil niektoré svoje významné poviedky a rozpravy v amerických slovenských časopisoch. Narodil sa Čaják roku 1863. v Lipt. Sv. Jáne, kde jeho otec, známy básnik slovenský, bol ev. farárom. Po jeho skorej smrti matka rod. Medvecká, vlastná sestra Terézie Vansovej, vydala sa po druhý raz za Pavla Dobšinského do Drienčan, kde bol Čaják vychovaný; pekne opísal túto svoju mladosť v niekoľko poviedkach („Z povinnosti“, „Ja si môj mliečnik nenačnem“, „Vianočné dojmy“). Stal sa učiteľom, účinkoval na Dolnej zemi, bol hlavným spolupracovníkom Reissovho pražského časopisu „Naše Slovensko“, pri-

spieval do „Nár. Hlásnika“ a „Týždenníka“; jeho iniciatívou povstal detský časopis „Zornička“, kde písal pod menom „Strýčko Ján“. Ako spisovateľ užíval pseudonymu *Aliquis*. Býva v Petrovci v Báčke, kde je redaktorom jediného časopisu slovenského v Jugoslávii, „Národná Jednota“, a redaktorom i korrektorom slovenských učebníc pre ľudové školy, o ktoré má veľkú zásluhu.

Čaják je plynným rozprávačom, rád má vzrušené scény, rád zachytáva živým dialogom povahové rysy svojich postáv, púta svojou životnou pravdivosťou a svojou realistickou objektívnosťou. Podobne Tajovskému s obľubou kreslí cestovné obrázky, plné ostrých pozorovaní („V tretej triede“). V jeho zbierkach poviedok (Tri rozprávky“ 1907, „Pred oltárom“ 1908. „Suchoty“ 1910, „Jožkova svadba a iné rozprávky“ 1913) temer nepozorovať vývojovej línie; spisovateľ bol si sám prísnym kritikom. Čaják usiloval sa v románe „Rodina Rovesných“ (1909) ukázať na riešenie ťažkého problému slovenského verejného života: zvelebiť obchodom a priemyslom blahobyt národa. „A preto rád by som bol, keby si sa stal takýmto osožným, vzdelaným kupcom, ktorý by nielen pre sám seba cítil, nielen pre sám seba hromadil, ale vedel by i obeť, i

hrivnu položiť na oltár pozdvihnutia kultúry a pomáhať tam, kde vidíš, že je potrebné", vykladá vzdelaný idealista učiteľ Poničan mladému kupeckému pomocníkovi Čvíkotovi. V románe Čaják pekne zachytil živým dialogom scény z kupeckého života i prehnilosť maďarských verejných pomerov, ale jeho nesúmerná osnova, snaha po effekte a bezkrvné úvahy neraz vadia vlastnej umeleckej cene tohoto zaujímavého pokusu, ktorý ostrými čiarami nakreslil aj niekoľko typov slovenských farárov v ich pohodlnosti a národnej zbabelosti. V tom smere jemná ironia Čajákova preniká i iné jeho poviedky („Jožkova svadba"). A možno pre ňu nestal sa dosť obľúbeným spisovateľom a žaluje sa: „Nevedel som si vysvetliť príčinu umlčovania. Umlčovanie spisovateľa najviac ubíja. Predsa píše pre verejnosť, potrebný je tedy ohlas obecenstva. Každý na niečo súci spisovateľ má niečo povedať spoločnosti, čo za potrebné drží, čo sám v sebe cíti, čo ho blaží, krásou napĺňa, čo ho mučí atď. To chce podať sám seba, chce sdeliť iným a vtedy mu je prepotrebné pre vzpruženie a povzbudenie do budúcnosti, aby tá spoločnosť sdelila s ním súhlas, odobrenie, alebo opravila ho v niektorých mýlnych, alebo nedostatočných veciach. U nás to nebolo. Ne-

vycítilo sa potreby toho. U nás na Slovensku kritika je ešte v plienkach, a ktorá je, je nie v objektívnych, ale v strannických rukách".

Na vytlačenie v Turč. Sv. Martine čakajú 3 sväzky jeho najlepších prác dosiaľ knižne nevydaných. Za vojny r. 1914. bol rukojmým (túsom) za 10 týždňov a potom 4 roky pod policajným dozorom; tým zkrsly jeho rukopisné „Zápisky z tústva." V Amerike boly niektoré jeho práce s vďakou prijaté (na príklad novella „Ecce homo", odmenená 150 dol.); tam vyšly neskoro pred vojnou tiež jeho „Dejiny Slovákov".

K najzaujímavejším talentom súdobej slovenskej prózy patrí spisovateľka *Timrava,* na Slovensku zo začiatku nezbadaná, dlho umlčaná (vidz básnický list Ivana Krasku „Slečne Ľ. G." v Slov. Pohľadoch 1906) a u nás v Čechách neveľmi známa. Jej život je prostý, nedoniesol jej zvláštneho obohatenia. Božena Slančíková narodila sa r. 1867. v malej novohradskej dedine Polichne, kde jej otec bol ev. farárom. Rodina bola početná, otec trpelivý, láskavý a zvláštny človek, vychovával a učil dcéry sám doma, Boženu poslal len na rok do Baňskej Bystrice, aby videla svet. Rázovité typy novohradského ľudu strojného kroja a bohatého, zamĺkleho vnútra, vy-

rasteného v hornatom, lesnatom kraji. — od vŕšku Timravy (ľudove Cimravy), odkiaľ vždy veje vietor, vzala si i svoj pseudonym — a vnikanie maďarónskej intelligencie do dedinského života boly prostredím, v ktorom spisovateľka vyrastala a sotrvala podnes, žijúc po smrti svojho otca s matkou v Abelovej, susednej novohradskej dedine, kde jej brat je farárom. Tam zažila i vpád boľševických hord, neutekajúc pred nimi. „Bola som svedkom mnoho zaujímavého, odohravšieho sa tu. Zažila som aj kus vojny — na našu dedinu bili aj Česi aj Maďari. Ale teším sa obzvlášte, že videla som a poznala české vojsko a český ľud. Odtiaľ stala som sa jeho veľkou zbožňovateľkou a teším sa nevýslovne, že budeme Slováci a Česi spojení."

O svojom vlastnom spisovateľskom vývine vyslovuje sa: „Život v takej malej dedinke, ako je Polichno, stane sa, zvlášť v zime, vše nudným i takému, ktorý rád prírodu a zátišia. Tak vše aj ja, aby som si zkrátila čas, zo zábavy a žartu začala som písať. Najprv sa to len prečítalo doma, zabavilo rod tým a rozdriapalo. Potom práce posielala som, nedržiac ich za vážne, do Slov. Novín pešťianskych a vládnych. Pozdejšie zbadali ma vážnejší naši ľudia a potom som už písala

do Slov. Pohľadov, Živeny a Dennice. Ba i do Ameriky písala som viac prác. Písavam najradšej v zime. V lete len s veľkým prísilením môžem pero do ruky vziať."

Jej literárne počiatky sú dnes nepristupné, hoci boly už na počiatku vojny v Pešti pripravené ku knižnému vydaniu a vytlačené. Širšej verejnosti stala sa známou svojimi poviedkami od r. 1896 uverejňovanými zväčša v Slov. Pohľadoch. Prvá jej práca toho druhu, *Pomocník*, písaná úryvkovitou formou dievčenského denníka, látkove i formálne pripomína poviedku Šoltésovej, čerpanú z Novohradu a zo života slovenskej školy. Ale Timrava ukázala hneď svojrázne poňatie a ozvala sa rázovitým tónom svojho tvrdého, nepoddajného slohu, ktorý organicky vyrástol z jej vnútorného naladenia. Dcérka zo školy s napnutím a romantickými sny očakáva príchod učiteľského pomocníka na zapadlú dedinu, je sklamaná a rozčarovaná zo svojich snov jeho rapavými lícami, ale obznámia sa a sú šťastní. Umením spisovateľkiným vystupuje tu do popredia povaha zvláštna, drsná, dobrá síce, ale zakrývajúca svoj cit schválnosťami a umelou tvrdosťou a ľahostajnosťou, imponujúca však svojou duševnou prevahou. Bystré pozorovanie a zachytenie vnútorného duševného

stavu, záľuba v útržkovitom podaní, účinná kresba podrobností životu verne odpozorovaných prehlbuje sa v poviedke *Ťažké položenie* (1896), ktorú zaľudňuje postavami dedinskej intelligencie, kresliac so zdarom rozčarovanie snov, povrchnú nespokojnosť s prostým životom z túhy po niečom neobyčajnom u panských žien. Nesmelá, neobratná citová povaha nerozhodného Cyrilla Čavkoviča, ktorý miluje dcéru svojho šéfa, notára, a zmôže sa vybuchnúť pre ňu až k prázdnemu vyzvaniu na súboj, zamotávajúc sa svojou neobratnosťou do ťažkého položenia, má svoj šťastný protajšok v bystrej Ľudmile, ktorá ho jasne prehliada, hnevajúc sa na jeho nerozhodnosť („Načo mne ten babroš bude?“ myslí si, keď Cyrill ide pýtať jej ruku), s túhou čakajúc na vyznanie — ale hľa! nič sa nestalo, všetko zostalo na starom mieste, svet sa nesrútil, len ruku jej Cyrill pobozkal („No vycibrí sa azda!“ teší sa). Dievčenská duša je tu krásne, hlboko, bez sentimentality zachytená.

Podobne v poviedke *Tak je darmo . . .* (1897) i Jolána Omlišová, namyslená, že je najkrajšie a najinteressantnejšie dievča na okolí, prejavuje svoju prudkú, ohnivú povahu, opojená, žiariaca, chodiac ľahko ako na krídlach, shovárajúc sa úchvatne s každým človekom.

Dráždi ju pokojná, ľadová povaha ovdovelej družky Elenky („Mramor, vyššia bytnosť!...“), rada sa vysmieva, až príde dojem vlastnej skľúčenosti („hádam mi je odporno žiť“), vlastná bolesť a prebudí sa svedomie; odmietne krásavca Pavla Ćordáša, ktorého ľúbi, nakrianeného vpred od pýchy, očú jasných ako hviezdy a čiernych ako noc, že pred ním bola schválne v nenávistnom pobúrení očiernila Elenku, aby ho od nej odvrátila.

Umenie charakterizovať stupňuje spisovateľka letmými pohľadmi, zdanlivo mimochodom vrhanými, ale pevne sosústredenými; jej postavy vyrastajú pred nami tým ostrejšie, že sú prehĺbované týmito zvláštnymi rezbárskymi rezmi, pripomínajúcimi svojou technikou rázovité ľudové umenie. Zachytáva život v celej jeho rozmanitosti, tu úryvkovite, ako sa javí, tu odkrývajúc jeho zložky, utajené pod povrchom, s výraznou záľubou podať vnútorný život svojich odlišných postáv. V tom smere nerozhodnosť, váhavosť dvoch priateľov, ktorí sa pozde vyslovia, až sa Darina medzitým rozhodla za kňaza Hrabovského, hoci už staršieho, znovu sa objavuje v novelle *Pozde* (1898). Významnou poviedkou pre tvorbu Timravy sú *Nemilí* (1899). Ostrými, markantnými čiarami nakreslený je všedný, šedivý život, nízke

ovzdušie malých ľudí u Mrázovičov, kde jedinou zábavou je hra v karty, dráždivá nálada protivných ľudí, ktorú v sebe zlostne vyvoláva nepekná, citove založená Saba, ironický pomer navzájom si nemilých, na seba odkázaných postáv dedinskej intelligencie. Spisovateľka uhodila tu na základný tón svojej tvorby, bezohľadne a s mužnou odvahou (v slovenskej literatúre vzácnou), s objektívnym pokojom opísala a odhalila prázdnu šedivosť — nie div, že bola dlho kritikou nevšímaná.

Niektoré práce Timravine nesú stopy osobného zafarbenia. Tak poviedka *Boj* (1900) prekvapuje pohľadmi do ranenej, vzdornej, zachmúrenej dievčej duše. Svojimi rýchlymi črtami, drsne spojujúcimi všedné skutočnosti so životom, hovormi, vzájomnými intrigami dedinských slečiniek v boji proti uchvacujúcej kráske Márii Bukovičovej, prišlej z mesta na dedinu, kde trpí jej sestra Marta, „tichá voda“, obetujúc sa zo vzdoru, Timrava podala podivuhodné úseky zo života dievčenskej mládeže, ku ktorému sa vo svojich prácach stále vracia. Bojazlivá Eva Slávičová túži po spoločnosti, ale trudí sa a mučí, čo si tam počne pre svoju povahu. Zažije dedinský bál, ochvacujúc sa temer dojmami od počiatočného lesku až do únavného, divokého

konca. Cestou domov predstavujú sa jej obrazy z bálu naporad. Diví sa: toto je tá slávna intelligencia, ktorá tam vyvádzala svoje kúsky? Vidí, že sú to ľudia obyčajní, ako ona, že nemá prečo ponižovať sa pred nimi a môže ich ignorovať práve tak, ako si jej nevšímali oni (*Bál* 1901). Kus vlastného života opísala Timrava v novelle *Zkúsenosť* (1902). Marina Majtáňová, utrápená a vychudnutá, chystá sa zo svojho maďarónskeho domova do služby za spoločnicu medzi rýdzo slovenskú spoločnosť, kde žije i básnik Javor (= Hviezdoslav), príbuzný jej nastávajúcej panej. Sama je spisovateľkou, začiatočnicou, teší sa na nový život. Ale u pani Bukovičovej koná popri spoločnici i robotu slúžky, je zastrašená, malej postavy, hlavu drží dolu, „akoby peniaze hľadala“, na tvári má vždy úzkosť a v očiach naplašenosť, je bojazlivá a do seba pohrúžená. Nemôže sa vpraviť do malomestského života, aby s paňou prevracala na ruby každú podrobnosť. Na meninovej slávnosti u príbuzného svojej panej pozná slovenských predákov, trpiaceho básnika a jeho obhájcu prenikavých očú, zamĺklych v rušnej maďarónskej spoločnosti. V duchu prudko reaguje na reči a prípitky o smierovaní: „Nie meriť! Ty chceš sa meriť s takými, čo ťa chcú zjesť a o tvoje

merenie nestoja. Nič! Bif sa budeme! Babám je maznať, merif sa!“ Nie je spokojná doma, pani je nedôverčivá, panovitá, silná, tvrdá, pri jedle neznesiteľná dozorom, napomínaním. Marina sa vzmuží, dá výpoveď, s radosťou odchádza z Vodnian do svojho kraja. Novella, ktorej strediskom je potlačená, zostrašená, passívna dievčia postava, oplýva celým radom bystro odpozorovaných, ostro rezaných postáv, hojným živlom reflexívnym a neobyčajným realizmom v podaní.

Záujem o panskú spoločnosť a život intelligencie objavujú sa v novellách *Veliký majster* (1904) a *Bez hrdosti* (1905). Tam maliar, ktorý sa nemôže najsť, tápa, nedokončujúc svojich obrazov, uráža svoju verenicu, u ktorej rodičov sa bohémsky považujú jeho priatelia, a až v bolesti rozchodu nachádza vnútornú vzpruhu k tvorbe — tu život na dedinskej fare a škole, kde stredom záujmu dievčenského sveta je mladý maďarónsky učiteľ, samoľubý, bezohľadný a rozmaznaný, za ktorým márne túži okúzlená Milina z fary, ktorá už skoro má mať svadbu, nehľadiac na hrdosť ani na spoločnosť. Znamenite, s chladnou, objektívnou presnosťou vykreslené je prostredie v oboch novellách; spisovateľka nedáva do popredia vystúpiť národnostnému

citeniu a celú pečlivosť venuje umeniu zachytiť dej, postavy a vnútorný ich život na miešanom území s obdivuhodnou vernosťou. Len pozornému čitateľovi neujde tá zvláštna, na povrch utajená hranica medzi vnútorným svetom spisovateľkiným a líčeným maďarónskym živlom, ktorý necharakterizuje rečou, čím sa objavuje zdanlivé splývanie tomu, kto nechápe vnútornej jemnej ironie spisovateľkinej. Základným prvkom, ktorý tu dráždi tvorčiu schopnosť Timravy a vždy znovu ju privádza k podobným látkam, je nesúrodnosť povâh, ktoré sa priťahujú a odpudzujú, ako magnéty, ako to vidíme i v najobsiahlejšej jej práci *Veľké šťastie* (1907). Hrdá Otyla ľaliovej tváre, hľadajúca svoje šťastie v elegantnom mestskom advokátovi, pozde nahliada a poznáva dobré vlastnosti „muža božieho“, mladého obetovavého, zriedkavého a tichého dedinského kňazalevítu, ktorý nerozumie jej príchodu pred rozhodnutím. „A toto je vlastne to veľké šťastie, ktoré hľadali sme na všetky strany, a nevedeli, že je tu. Ale komu by bolo prišlo na rozum hľadať ho v osobe dedinského levítu.“ Medzitým Popeluša-Katuška, prijatá v dome sirota, poplašená, akosi ubitá, bojazlivá, akoby stále tupená, znevažovaná a ponižovaná, najde u neho lásku, ju chce doviesť k svobode,

svetlu a radosti. Prudko sa striedajú duševné stavy, oddaná láska, horký vzdor u odkvitajúcej krásavice Józky, ktorá mala „obzvláštnu rozkoš samopašiť, vysmievať sa a vystupovať svobodne a trucovito, nešetriac ničoho a nikoho“; zúfalá a uzlostená Georga, nespokojná so svojim mužom mlynárom, ktorej je život ako „ohnivá pec“, uteká a zas sa vracia k svojmu milujúcemu mužovi, ktorý opustil štúdia z lásky k otcovskému mlynu. A hľa! aký liek vidí spisovateľka proti vnútornej, rozožierajúcej nespokojnosti: „Lásku mať ku každému a panovať nad sebou je prvé pravidlo ku spokojnosti a spokojnosť je šťastie — lásku mať ku každému a láskou prehliadať chyby a poklesky iných!“ Psychologické umenie spisovateľky zachytáva tu úryvky myšlienok polohlasne prednášané a vyžaduje pozorného sledovania a spojovania napovedaných charakteristík, osudov a deja vo vlastný bohatý celok.

V týchto prácach v popredí stojí panská spoločnosť dedinská, neraz hovoriaca „cudzou rečou“ (maďarsky). Ale spisovateľkina pozornosť vždy viac sa pri tom obracia k slovenským dedinčanom, k „reči ľudu“, k sedliakovi. „Podivno“, hovorí Józa nežným hlasom „že v tejto dedine najdú sa i také charaktery, ktoré by boly ozdobou i vyššej spoločnosti.“

Im venovala Timrava pekný rad svojich poviedok, ktoré zobrazujú novohradského dedinčana a jeho duševný život, ale tie sa objavujú až od roku 1904, keď vyšla poviedka *Na jednom dvore* o vzdore Paľa Škríbeľovie, ktorý osvedčil, že nechce sesternicu Anču, ale zhrýza sa žiaľom a úzkosťou, vidiac, ako k nej prišli iní na pytačky. Židovský živeľ na dedine a jeho vševládnu moc, ktorá si narobí z ľudí otrokov, ukazuje črta *Pódi sa žení* (1904). Problém vysťahovalecký, lákavé svody amerického ľahkého zbohatnutia, ako rozvíria celú dedinu a strhnú i syna majetných rodičov k odchodu a ku krutému vytriezveniu v ťažkej práci pri kotloch, vystupujú s neobyčajnou účinnosťou chladnej objektívnej kresby v poviedke *Tá zem vábna* (1907). Svojou bezprostrednosťou prenikave účinkuje psychologická analyza lakomej farskej slúžky, lpiacej na synovi a peňazoch, ale umierajúcej v trápnej opustenosti *Márnosť všetko* (1908). Starostiam o vydaj a ženitbu venované sú poviedky *Marino súženie* (1908) a *Ondro Hľonzo* (1909). Nenávisť panovačnej, neústupnej matky k neveste, ktorá sa zachmuruje v horké utrpenie, povoľujúce až po záchvate ťažkej choroby starej gazdinej, líči poviedka *U Kanátov* (1913). Umenie charakterizačné a

motív odplaty za porušenie sľubu vystupujú s chmúrnou účinnosťou v poviedke *Príde čas* (1913). Vernosťou zobrazeného typu, ku ktorému svoj vzor našla na Abelovej, vyznačuje sa skvelý obrázok z jarmoku, kde okradnú gazdu Mojžíka o peniaze za predané krásné voly; tento Timravin *Mojžík* (1913) má svojho druha v Adamovi Krtovi („Rysavá jalovica") u Kukučína, majstra v líčení slovenských jarmokov. Rodovú nehybnosť, lpenie na starootcovských zvykoch, ospalú mlčanlivosť a nepodnikavosť patriarchálne žijúcej rodiny, vyrušovanej z lenivého pokoja jedovatým, zúfale režúcim šľahaním zmrzáčenej sestry a vôľou mladej, energickej ženy, líči neobyčajne podarená kresba z ľudu *Ťapákovci* (1914).

Ku poslednej svojej novelle *Hrdinovia*, cenzurou skomolenej (1918) Timrava čerpala látku z najpálčivejšej skutočnosti, rozprávajúc, ako vojna od svojho počiatku až do vyvrcholenia účinkovala na život dediny. Zachytáva množstvo postáv a situácií s najpresnejšími podrobnosťami, náladu a ducha dedinčanov („Bodaj sa prepadla tá vojna i s tými, čo ju chcú!"), idúcich s vážnym, tichým pokojom za povinnosťou na smrť („Lebo nejdú zabíjať, ani do umu im nepríde, že to budú robiť, ale idú mrieť — ztratiť životy. Akživo

naučení sú len dávať, nie brať"), lichú zmužilosť a oduševnenie pánov („Pre našu krajinu je spása vo vojne" — „všetci pôjdeme!"), ktoré po čase utichuje a pri nových odvodoch mení sa v pustú bázeň a túhu po mieri. Spisovateľka svojou ironiou oddeľuje tieto dva svety, ľudový slovenský a panský maďarónsky; z tamtoho vyrastajú praví hrdinovia, z tohoto len chvastúni hrdinstva. Z intelligencie iba podnotár Širický, nespokojná povaha „bludár", cíti náladu ľudu a odpor k vojne, hnusí sa mu páliť, zabíjať, ľutuje nepriateľa a chcejúc na fronte hrdinsky pomôcť ranenému Rusovi, padne. Je rozpoltený vo vnútri, cíti a myslí inak, než hovorí pred pánmi. Nevyhýba sa smrti, ide s trúchlivým úsmevom so svojimi dedinčanmi napred so zlomenou dušou: „A čo my robíme, aj my zabíjame." Tomu odporuje filozofia sedliakov, ktorí idú s nim: „Ja chcem biť, lebo musím, ale seba nedám." Vedľa postáv mužských je zachytená galleria ženských sedliackych i panských osôb a u nich tiež tak preniká ironický kontrast: „Tá hrdá, čo víťazila vtedy, je teraz pokorená k zemi . . ." Pre poznanie psychologie slovenského vidieku za vojny Timrava napísala najcennejšiu prácu, ktorá márne hľadá v slovenskom verši svojho profajšku.

Umenie tejto slovenskej spisovateľky je ojedinelé. Jej kresby, nahorklé, prísne a vážne, často vyznievajú temer bez ukončenia, ako letmý výsek z toku života a vzbudzujú svojou technikou neraz dojem hrubých drevorytov, ktorých cena a vzácnosť sa zvyšuje oddialením od oka. Pozorujete z blízka i jednotlivé rezy ostrého ohraničenia, ale tie splývajú v umelecký celok silnej, prenikavej účinnosti. Taká je stavba jej poviedok a noviel, tvrdá, prostá, poctive priama, ako vyrastala v samote a utrpení. I jej reč je preniknutá tiažou a korennou vôňou sedliackej zeme, vzletu nadobúda iba pri najslávnostnejších príležitostiach. Charakteristiky sú zvláštnosťou jej umenia: svoje poviedky zaľudňuje množstvom postáv, každú vám postaví niekoľkými slovami tak jasno pred oči, že ju vidíte živú pred sebou, počujete štebotanie a pichľavé výpady slečiniek; hlavné vlastnosti postáv vám rada zhustene, na ľudový spôsob pripomína (Iľa „kráľovná“, mrzáčka Anča-zmija, levíta, „muž boží“, Katuša-popeluša, Bodor-niktoš atď.). Objektívnosť jej líčenia, prísnosť názorov, ktorá ničoho nezamlčuje, čistota zraku stavia Timravu medzi najlepších slovenských poviedkárov.

DOSLOV.

Tieto **Črty zo slovenskej literatúry** od *dra Jána Menšíka*, ktorý už od viac rokov živo sa zaujíma o veci slovenskej spisby a kultúry, prevzaté sú do časopisu Živeny z českého ženského týždenníka nebohej Ruženy Svobodovej „Zvěstování“, iba staf o Hviezdoslavovi napísaná je pre Živenu nárokom. Zo Živeny zas v osobitnom odtisku vydáva ich nakladateľský spolok Tatran, ako vhodnú príručnú knižku pre mladých-starých, podávajúcu potrebný prehľad slovenskej spisby z doby Vajanského a Hviezdoslava, teda z doby pre slovenskú spisbu zvláštne pozoruhodnej, o ktorej sa u nás posiaľ málo napísalo. Autor týchto čŕt pilno študoval práce slovenských básnikov a spisovateľov, teda na základe vlastných štúdií podáva svoje posudky o nich. O životopisné a iné potrebné dáta obracal sa rovno k spisovateľom a citujúc hojne z ich odpo-

vedí, dáva vo svojej práci o nich prehovoriť aj im samým. Toto je z jednej strany pútavé, veľmi približuje spisovateľa čitateľovi, z druhej však dostávajú sa pri tom pred verejnosť výroky a poznámky písateľov, ktoré boly len súkromne mienené a tým na úkor objektívnosti dávajú dielu akýsi subjektívny ráz. I tiež stanovisko v oči starým a novým literárnym smerom u nás nie je dosť nestranné. Ale samým spisovateľom venovaná je bedlivá pozornosť a snaha porozumieť im, čo by malo mať dobré účinky na nich, malo by ich obodriť k ďalšiemu pracovaniu, ktoré práve teraz, v dobe plnej národnej volnosti, akosi zasekáva u nás. Tieto Črty zo slovenskej literatúry dľa rozvrhu maly mať štyri časte — štvrtá mala vyličiť novšie zjavy slovenskej literatúry (J. Jesenský, Krasko, Rázus, Roy, Gregorová atď. až po najnovšie) — ale pre naliehavé práce s knihami pre slovenské školy vtedy pôvodca nemohol ju spracovať, nemajúc potrebného materiálu po ruke. Tým sa vysvetľuje nedokončenosť týchto čŕt, ktorá skôr-neskôr iste bude nahradená.

Vydavateľstvo.

Ukazovateľ.

Aliquis 92
Arany 25, 28, 37, 45
Askerc 69

Bachát 46
Balzac 37
Banselj 27, 29
Baudelaire 43
Bella O. 46—49
Bella P. 46, 51
Bencúr M. 73
Bielek A. 82—85
Björnson 37
Bludár 47
Bočko 47
Botto Jul. 27
Braxatoris M. 56
Bryant 29
Bulla B. 50.
Burns 29
Bykov 69
Byron 29, 43

Calderon 44

Čajáb I. 91—94
Čech Sv. 29, 31, 32, 39, 50, 69
Čechov 89
Čelakovský 29, 37

Dante 59
Dedinec 47
Dobšinský 91
Donoval J. 62
Dumný Mil. 46
Dušný 47

Erben 52, 54, 68

Firdúsi 24
Flaubert 37, 44

Goethe 29, 45, 61
Gogoľ 73, 75
Gregor, viď Tajovský
Gregorčič 69
Grossmann 56

Hájomil 64
Halaša A. 27
Hanzlík 27, 53
Havlíček 5, 49
Heyduk 59
Hlinka 83
Hodža J. M. 36
Hollý 59
Horal 46, 51—52
Hugo 55
Hviezdoslav 11, 21, 22—45, 46, 50, 56, 57, 58, 63, 64, 69, 84

Chalupka 36

Javorinská M. 68
Jirásek 77
Jonáš 49
Jungmann 27

Kálal 18
Kalidás 29
Kasprowicz 44
Klimo B. 64
Kokeš P. 50
Kolcov 52, 55
Kollár 26, 29, 31, 59
Konopnická 52
Kostič 69
Krasko 94
Krylov 52
Kukučín 11, 14, 36, 38, 41, 71, 72—82, 84, 105
Kýčerský 50—51

Leconte de Lisle 43
Lenartowicz 52
Lermontov 29, 45, 55
Leška 57
Lichard 36, 50
Longfellow 29, 49

Madách 45
Mácha 29
Machar 69
Majkov 52, 69
Makovický 84
Maršall 85—86
Mickiewicz 29, 45, 52
Mišin 62
Moyzes 88
Mudroň 36

Nechtík 71
Nekrasov 52
Neruda 29, 31, 55, 59

Országh P., viď Hviezdoslav
Osvald 53, 63

Petőfi 25, 28, 37, 45, 68
Petrarka 59, 69
Pietor A. 53
Podjavorinská 64—71
Preissová G. 70
Preradovič 52
Puškin 29, 45, 50, 52, 59, 68, 69

Radičevič 69
Rizner K. 65
Riznerová Ľ. 64

Salva K. 83
Seberíny 57
Shakespeare 29, 32, 44, 45, 59
Schiller 29, 45, 61
Schneider-Trnavský 68
Sládek J. V. 48
Sládkovič A. 26, 29, 31, 37, 56
Sládkovičov M. 56—61
Slančíková B. 94
Słowaczki 29, 45
Sokolík 82
Somolický 53—56
Soumet 55
Sudermann 44
Světlá K. 71

Šenoa 52
Ševčenko 52, 55
Šimáček 75, 76
Škultéty 53
Šoltésová H. 14—17, 96
Šrobár 34, 75, 84

Tajovský 88—91, 92
Tégner 29

Tennyson 29, 37, 40, 49
Tetmajer 52
Tichomír Milkin 62—64
Timrava 94—107
Tolstoj 43, 73, 74
Tompa 61
Turgeniev 10, 74

Vajanský 3, 4—11, 21, 41, 46, 52, 53, 54, 55, 69, 70
Vansová 17—19, 84, 91
Vlček J. 84
Votruba 19
Vrbický 61
Vrchlický 6, 20, 29, 31, 33, 36, 44

Wilde 44

Záborský 36
Zbranský Jos. 26
Zechenter 84
Zeyer 29
Zgúth P. P. 61
Zola 74

Žiak Iz. 53

Tlačové chyby.

Strana	4	miesto	ägiou čítaj ägidu
„	„	„	Svetozár Hurban Vajanský čítaj *Svetozár Hurban Vajanský*
„	5	„	on sám, čítaj on, sám
„	9	„	„Podrosť“ čítaj „Podrost“
„	16	„	najkrásnejším čítaj najkrajším
„	21	„	hýriaci nádherou čítaj ... nádhernou
„	„	„	so svojim ľudom čítaj so svojím ...
„	27	„	skrsol čítaj zkrsol
„	„	„	do „Orla“, čítaj do „Orla“;
„	„	„	do slovenskej pôezie, čítaj ... poezie;
„	29	„	Burus čítaj Burns
„	30	„	lirický čítaj lyrický
„	„	„	prudky čítaj prudký
„	„	„	nárečia, čítaj nárečia;
„	32	„	Jesenné čítaj Jasenné
„	„	„	schakespearovskými čítaj shakespearovskými
„	33	„	pohýb čítaj pochýb
„	„	„	saphickej čítaj saphickej,
„	„	„	nad- šený čítaj na- dšený (lepšie: oduševnený)
„	34	„	skrsla čítaj zkrsla
„	„	„	intellegencie čítaj intelligencie
„	„	„	smiereníe čítaj smierenie
„	35	„	pripomínajúcej čítaj pripomínajúc
„	„	„	Slavianstva čítaj Slavianstva,
„	„	„	skrsly čítaj zkrsly
„	35	„	prišti sa čítaj prýšti sa

Strana	37	miesto	lirícko-epickej čítaj lyrícko-epickej
„	„	„	epilogom čítaj epilógom)
„	„	„	horno-oraských čítaj horno-oravských
„	„	„	maľovné básnické spisy čítaj . . . opisy
„	38	„	smierenie protív čítaj smierení protív
„	39	„	Na luciu čítaj Na Luciu
„	43	„	skrsnúť čítaj zkrsnúť
„	„	„	Kaina čítaj u Kaina
„	45	„	ballady a lyrická čítaj balládv a lyriku
„	46	„	Erlaugách čítaj Erlangách
„	47	„	s Turcí čítaj s Turci
„	49	„	stala sa vzorom čítaj stály sa vzorom
„	50	„	tonu čítaj tónu
„	52	„	Šeno-u čítaj Šenou
			doplň: Sbierku Horalových veršov „Piesne z ďaleka a iné verše“ vydal F. Klimeš v Lipt. Sv. Mikuláši (1920).
„	54	„	nekládol čítaj Nekládol
„	58	„	živého pohnutia čítaj živého pohnutia,
„	„	„	roztínajúc čítaj roztínajúc
„	59	„	liekom, zas svetlo čítaj a liekom zas a svetlom“.
„	62	„	svojim kúzlom čítaj svojím kúzlom
„	68	„	bez ohlasu čítaj bez ohlasu,
„	71	„	Živeny čítaj Živeny
„	76	„	starobilých čítaj starobylých
„	80	„	svojich detí čítaj svojich detí,
„	82	„	beztarostný čítaj bezstarostný
„	83	„	si vydobily čítaj si vydobyly
„	85	„	Mašalla čítaj Maršalla
„	90	„	a návrat čítaj („Na front a iné rozprávky“, 1920), a návrat
„	91	„	vlatnosti čítaj vlastnosti
„	„	„	pražskéko čítaj pražského

Novinka! Práve vyšly!

SOBRANÉ SPISY

TEREZIE VANSOVEJ

I. SVÄZOK:

Suplikant, Vlčia tma, Čo komu súdené..., Ohlášky, Julinkin prvý bál.

Cena v kníhkupectvách K 10·—, poštou K 10·50

pre predplatiteľov Živeny do konca roku 1920 len K 8·50.

Administrácia časopisu

ŽIVENA

Turčiansky Sv. Martin.

TATRAN

NAKLADATEĽSKÝ ÚČASTINNÝ SPOLOK
TURČIANSKY SVÄTÝ MARTIN

má na sklade všetky slovenské knihy a veľký výber českej literatúry, hudobnín atď. Menovite odporúča:

Terezia Vansová: **Supplikant.** Novella. Odtlačená z I. sväzku Sobraných Spisov Terezie Vansovej, 56 strán *K 2·80.*

Terezia Vansová: **Vlčia tma.** Novella. Odtlačené z I. sväzku Sobraných Spisov Terezie Vansovej, 72 strán *K 3·40.*

Malá knižnica: Sošit 1. **Láska,** od Eleny Ivankovej. **Anka,** od Eleny Petrovskej, 32 strán *K 1·20.*

Soš. 2—3. **Milku dajú na edukáciu,** od Terezie Vansovej, 61 strán *K 2·40.*

Soš. 4. **Heddy a Teddy,** od J. Hrušovského. **V Zajatí,** od N-ý, 32 strán *K 1·20.*

Soš. 5. **V žatve,** od Eleny Petrovskej. **Mátoha,** od Ondreja Kalinu. **Krušná cesta,** od Vlnky, 32 strán *K 1·20.*

Soš. 6. **Náš Ježiško,** od J. Gregora-Tajovského. **Rarášek,** od Frant. Svobodovej-Goldmannovej, 32 strán *K 1·20.*

Soš. 7. **Otcovia,** od Márie Poppeovej. **Rozpomienka,** od Tripsa, 24 strán *K 1·—.*

Soš. 8. **Pod Poľanou,** od Fedora Ruppeldta. **Kamaráti,** od Eleny Petrovskej, 30 strán *K 1·20.*

Poštou každá knižka o 40 hal. viac. Ceny za hotové vopred alebo na dobierku.

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

PG 5403 M44
Menšík, Jan
Črty zi slovenskej literatúry

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 15 19 25 09 007 4